

Geliş Tarihi / Received: 24.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 29.09.2023

Yayın Tarihi / Published: 30.09.2023

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI:

Makale Künyesi / Citation: Keleş, V. – Kasapoğlu, H. – Oyarçin, K. – Kaba, H. – Kasapoğlu, B. E. – Yılmaz, A. – Yılmaz, M. D. – Özmen, S. – Tuğrul, S. – Çırak, M. T. – Yılmaz, Z. (2023). "Parion 2020 Sezonu Kazı, Restorasyon-Konservasyon ve Antropoloji Çalışmaları", *Anatolian Archeology*, 2 (Eylül 2023), 55-93.

Parion 2020 Sezonu Kazı, Restorasyon-Konservasyon ve Antropoloji Çalışmaları

Parion 2020 Season Excavation, Restoration-Conservation and Anthropological Studies

Vedat KELEŞ – Hasan KASAPOĞLU – Kasım OYARÇIN – Hazar KABA – Büşra Elif KASAPOĞLU – Alper YILMAZ – Michael Deniz YILMAZ – Soner ÖZMEN – Sadık TUĞRUL – Mustafa Tolga ÇIRAK – Zeynep YILMAZ*

* Prof. Dr. Vedat KELEŞ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: vkelesus@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9521-6469>
Doç. Dr. Hasan KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. E-posta: hasankasapoglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5661-1607>
Doç. Dr. Kasım OYARÇIN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: kasimoyarcin@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5994-8638>
Doç. Dr. Hazar KABA, Sinop Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Sinop/TÜRKİYE. E-posta: hazarkaba@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3369-3363>
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Elif KASAPOĞLU, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE. E-posta: busraelifkasapoglu@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6813-5054>
Arş. Gör. Dr. Alper YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: alperyilmaz.a@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1330-0518>
Arş. Gör. Dr. Michael Deniz YILMAZ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: michaeldyilmaz@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1908-5537>
Arş. Gör. Soner ÖZMEN, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: sonerozmen@outlook.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4363-3660>
Doktora Öğrencisi Sadık TUĞRUL, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Samsun/TÜRKİYE. E-posta: sadiktugrul17@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7737-7728>
Doç. Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE. E-posta: mtolgacirak@hitit.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1786-8717>
Arş. Gör. Zeynep YILMAZ, Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma Ve Onarım Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. E-posta: yilmazzeynep@ankara.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2201-2830>

ÖZET

Anadolu'nun kuzeybatısındaki Biga Yarımadası'nda, Çanakkale ili, Biga ilçesi, Kemer köyü yakınlarında konumlanan Parion antik kentinde 2005 yılında başlayan sistematik arkeolojik kazılar ve araştırmalar kesintisiz olarak günümüze kadar devam etmektedir. 2020 yılında kazı, restorasyon-konservasyon ve antropolojik çalışmalar gerçekleştirilmiş, kazı çalışmaları Odeion, Güney-Tavşandere Nekropolisi, Sondaj 10 (Büyük Hamam), Roma Hamamı, Sondaj 11-1 (Akropol), Akropol Doğu (İç) Sur ve Agora ve Depo Binası olmak üzere toplam 7 sektörde yürütülmüştür. Arazi restorasyon-konservasyon uygulamaları Tiyatro, Roma Hamamı, Sondaj 10 (Büyük Hamam) ve Odeion sektörlerinde gerçekleştirilmiş, bunun yanında laboratuvar koruma onarım çalışmaları metal, cam, kemik, pişmiş toprak ve taş/mermer eserler üzerinde uygulanmıştır. Antropolojik çalışmalar kapsamında 110 bireyin paleoantropolojik analizleri yapılmıştır. 2020 yılı çalışmalarında, Güney-Tavşandere Nekropolis'inde görülen bir mezar tipi ve Sondaj 10'da (Büyük Hamam) ortaya çıkarılan opus spicatum tipi duvar örgüsü Parion için ilklerden olmuştur. Odeion'un doğu ön cephesinde, Roma Hamamı'nın latrina ve impluvium bölümlerinde, Akropol Doğu (İç) Sur'da Tiyatro ile organik bağın tespit edilmesi amaçlı kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Tiyatro'da, Roma Hamamı'nda, Sondaj 10'da (Büyük Hamam) ve Odeion'da, arazi restorasyon ve konservasyon işlemleri uygulanmıştır. Çalışmada, 2020 yılı boyunca gerçekleştirilen işlemlerden elde edilen veriler ve ele geçen buluntular tanıtılmış, Parion'un ve sektörlerin anlamlandırılmasını sağlayacak yorumlamalarda bulunulmuştur. Arazi ve laboratuvardaki restorasyon ve konservasyon işlemleri tanıtılmış, antropolojik çalışmalardan elde edilen veriler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antropoloji, arkeolojik kazı, Parion, restorasyon-konservasyon, Troas.

ABSTRACT

Systematic archaeological excavations and researches in the ancient city of Parion, located on the Biga Peninsula in northwestern Anatolia, in the vicinity of Kemer village, Biga district, Çanakkale province, started in 2005 and have been continuing uninterruptedly to the present day. In 2020, excavation, restoration-conservation and anthropological studies were carried out in a total of 7 sectors including Odeion, South-Tavşandere Necropolis, Drilling 10 (Great Bath), Roman Bath, Drilling 11-1 (Acropolis), Acropolis Eastern (Inner) Wall and Agora and Warehouse Building. Field restoration-conservation practices were carried out in the Theatre, Roman Bath, Drilling 10 (Great Bath) and Odeion sectors, while laboratory restoration and conservation works were performed on metal, glass, bone, terracotta and stone/marble artefacts. Within the scope of anthropological studies, palaeoanthropological analyses of 110 individuals were examined. During the 2020 campaign, a grave type seen in the Southern-Tavşandere Necropolis and the opus spicatum type brickwork uncovered in Drilling 10 (Great Bath) were among the new ones for Parion. Excavations were performed on the eastern forecourt of the Odeion, in the latrina and impluvium sections of the Roman Bath, and on the Acropolis East (Inner) Wall to discover the organic connection with the Theatre. Field restoration and conservation operations were applied in the Theatre, Roman Bath, Drilling 10 (Great Bath) and Odeion. In the paper, the data obtained from the processes performed during 2020 and the finds unearthed are introduced, and interpretations are made that will enable the understanding of Parion and the sectors. The restoration and conservation processes in the field and laboratory are explained, and the data obtained from anthropological studies are presented.

Keywords: Anthropology, archaeological excavation, Parion, restoration-conservation, Troas.

Giriş

Çanakkale ili, Biga ilçesi Kemer köyünde yer alan Parion antik kenti, denize dil şeklinde uzanan Bodrum/Tersane Burnu ve hemen gerisinde fazla yükselti olmayan bir arazide günümüzde aktif olmayan bir akarsu havzasının iki yanında konumlanmış, gemiler için oldukça korunaklı koya sahip önemli bir liman kentidir (**Figür 1**). Kent bu elverişli jeopolitik konumu ile kurulduğu andan yıkılışına kadar bölgeye hâkim olmak isteyen tüm egemen güçlerin önem verdiği bir kent olmuştur.

Eusebius'un verdiği bilgiye göre MÖ 709'da kurulduğu ifade edilen kent için¹, 2018 yılında Yamaç Hamamı'nda ele geçen bir Geç Geometrik Dönem'e tarihlendirilen terrakotta baş, kentin bu tarihten daha önce iskân edilmiş olabileceğini ortaya koymuştur.

Tarihsel bir olay içerisinde ilk defa Pers Kralı I. Darius'un İskit seferinde karşımıza çıkan Parion (Herodot, IV, 137-140), MÖ 6. yüzyılda Pers, MÖ 5. yüzyılda Atina-Pers ve Atina-Sparta arasındaki Peleponnessos savaşlarında Atina'nın yanında yer almıştır². MÖ 5. yüzyıl sonları ile MÖ 4. yüzyıl başlarında Trakya'nın iç kesimleri ile sıkı bir ticari ilişki içerisinde olduğu, İskender'in Persleri yenmesi ile Makedon hâkimiyetine girdiği³, İskender'den sonra Diadokhlar döneminde İskender'in komutanları arasında el değiştirdiği⁴, sonrasında Attaloslar hâkimiyetine girdiği ve Attalosların himayesinde territoryumunu oldukça genişlettiği, III. Attalos'un vasiyeti ile de Roma egemenliğine girdiği anlaşılmaktadır⁵. Kentin Roma Dönemi'nde koloni statüsü verilmesi ile oldukça geliştiği ve bu önemini Bizans Dönemi'nde de devam ettirdiği gerek antik kaynaklar ve gerekse arkeolojik verilerle ortaya konmuş durumdadır⁶.

I. Kazı Çalışmaları

I-A. Odeion

Odeion'da 2010-2018 yılları arasında yapının temel bölümleri ve analemna hattında yapılan çalışmalar sonucu, orijinal işlevine ait mimari unsurları anlamında yapı ana hatlarıyla tamamen ortaya çıkarılmıştır⁷. 2018 yılından itibaren ise temel odak noktası, yapının doğu ön cephesinin, orijinal evre kullanımına ait zemin seviyesine kadar açılması ve yapıyla bağlantılı olması muhtemel yol hattının belirlenmesi için bu cephede genişletme çalışmaları olarak belirlenmiştir⁸. Bu doğrultuda 2019 yılı çalışmalarında, ön cephenin güney bölümde kısmen belirlenen 2019-1 ve 2019-2 olarak adlandırılan moloz taş duvarlı iki yapı (2019-1 MDY⁹, 2019-2 MDY) ile bunların daha güneyindeki 2015-1 olarak adlandırılan moloz taş duvarlı yapının (2015-1 MDY) etrafında çalışmalar gerçekleştirilmiştir (**Figür 2**).

Kent karelej sistemine göre 1400-1430, 1400-1435 nolu açmalar ile 1405-1430 ve 1405-1435 nolu açmaların batı 1.50 m'lik bölümlerinde 2019-2 MDY'nin batı mekânlarını kapsayan kısımda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde yüzey seviyesi olan 10.20 m kottan, yapının zemin seviyesi olan 9.30 m kota kadar stratigrafik bir gözlem dâhilinde gerçekleştirilen çalışmalarda yapı batı bölümünde dikdörtgen planlı olup, güneyinde dışa açılan geniş bir kapı girişi, kuzeydoğusunda doğudaki bir diğer mekâna açılan bir giriş açıklığı olan geniş bir mekân tespit edilmiştir (**Figür 3, sol üst**). Bu mekânın güneydoğusunda ise güneye çıkıntı yapıp köşe kısmı apsidal

¹ Hammond & Scullard, 1970, 782; Boardman & Hammond 1982, 119; Avram 2004, 991; Prêteux 2009, 335.

² Avram 2004, 991.

³ Avram 2004, 992.

⁴ Baydur 1979, 343.

⁵ İplikçioğlu 2007, 104.

⁶ Magie 1950, 614; Jones 1971, 86; Keleş 2011, 241; Keleş & Çelikbaş 2014, 78.

⁷ Yapının genel mimari özellikleri ile ilgili ön çalışma verileri için Başaran & Kasapoğlu 2014, 193-207.

⁸ Keleş et al. 2020, 395-397.

⁹ Moloztaş Duvarlı Yapı

dönen ve doğu devamı kesit içerisinde devam eden küçük bir mekân daha belirlenmiştir. Bu mekânın iç kısmında, korunan duvar üst seviyesinde belirgin çatı kiremidi yığıntısı belgelenip, aşama aşama kaldırıldığında, yapının zemin seviyesi altına, yine moloz taşlarla örülmüş, yaklaşık 1 m çapında ve 0.50-0.60 m yüksekliğinde, üzeri trapezoidal çatı kiremidi, kalipter ve pithos parçaları kullanılarak kubbemsi tarzda kapatılmış olup güneydoğusunda basit bir açıklık bırakıldığı düşünülen bir tür depolama alanı (kiler?) ortaya çıkarılmıştır (**Figür 3, sağ üst**). Bu küçük depolama alanın zemininde yapılan sondajda 2019-2 MDY'den önceki evre (MS 5-7. yüzyıl) yapılanmasına ait olduğu tahmin edilen kuzey-güney doğrultulu bir moloz taş duvarın var olduğu da tespit edilmiştir. Bu duvarın batı kısmında üzeri yoğun korozyonlu küçük bir bronz figürin ile doğu yanında aşırı korozyonlu bir sikke ele geçmiştir. 2019-2 MDY'nin iç kısmında, yapının duvarlarına ait irili ufaklı moloz taşlarla birlikte, az sayıda olup genel anlamda Geç Roma ve Bizans Dönemi'ne ait karışık seramik parçaları ile birkaç sikke, üzeri yoğun korozyonlu demir bir orak¹⁰ ve iç kısmı monogramlı bronz bir ekmek mührü¹¹ ele geçmiştir (**Figür 3, sol üst**). Kontekst malzeme anlamında net bir tabaka verisi olmayışı batıda, Odeion'un bulunduğu yamaçtan akması muhtemel dolgudan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak genel anlamda seramik malzemenin MS 9.-11. yüzyıl malzemesi olması, yapının bu tarih aralığında kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kent karelej sistemine göre 1400-1430, 1400-1425, 1400-1420 nolu açmalar ile 1405-1430 ve 1405-1425 nolu açmaların batı 1.50 m'lik bölümlerinde 2019-1 MDY'nin bulunduğu alanda yine 10.20 m kotundaki yüzey seviyesi ile yapının zemin seviyesi olan 9.30 m kotta çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yapının güney duvarının doğuya doğru oldukça tahrip olmakla birlikte, doğu kesit içerisine kadar korunduğu ve çok az kuzeydoğu yönde devam ettiği belirlenmiştir. Güney duvarın az belirginliğine rağmen yapının kuzey duvarı, bu alandaki muhtemel tarım faaliyetleri nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Kuzey duvarın batı bölümünde geniş bir giriş açıklığı olmasına karşın bu girişin doğu devamında duvar kısmen korunmuştur (**Figür 3, sol alt**). Elde edilen veriler yapının, kuzey batı bölümde geniş bir giriş açıklığına sahip, çok az kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan dikdörtgen planlı geniş bir mekâna sahip olduğunu göstermiştir. Bu yapı ile hemen güneyindeki 2019-2 MDY'nin arasında ortalama 1.00 m genişliğinde bir koridor bulunmaktadır. Yapı içerisinden genel anlamda karışık dönem verileri sunan az sayıdaki seramik parçaları yoğun olarak MS 9.-11. yüzyıla işaret ettiği için bu yapının da güneyindeki 2019-2 MDY ile aynı evre kullanımına ait olduğunu düşündürmüştür.

Bu iki yapının yanı sıra alanın güneyinde, 2015 yılı çalışmalarında batı-kuzey ve doğu kenarı belirlenen ancak duvarların içe doğru eğimli olması nedeniyle iç kısmı açılmayan 2015-1 nolu moloz taş duvarlı yapının (2015-1 MDY) güney üst bölümü ile doğusunda da seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda, yapının güney yüzey dolgusu kısmen alınmakla birlikte, doğu duvarının güney kısmında bir açıklığa sahip olduğu tespit edilmiş, ancak bu açıklığın güney devamı güney kesit içerisinde kaldığı için tam olarak belirginleştirilememiştir. Bu yapının

¹⁰ Orak için Parion Kazısı metal eser uzmanı Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ tarafından önerilen örnekler için (Pietsch 1983, taf. 25/548; Gaitzsch 2005, taf. 49/SE4).

¹¹ Ekmek mührü için Parion Kazısı metal eser uzmanı Doç. Dr. Ersin ÇELİKBAŞ tarafından önerilen örnekler için (Papanikola-Bakirtzi 2002, kat. no. 38; Targaç 2003, kat. no. 127).

doğusunda ise kuzey duvarı bu yapıya bitişik olması muhtemel olup, 9.40 – 8.45 m kot aralığında yer alan bir eklenti yapı daha tespit edilmiştir. Bu moloz taş duvarlı eklenti içerisinde ele geçen az sayıdaki seramik parçaları yapının 2015-1 MDY ile birlikte MS 5-7. yüzyıl aralığında kullanım görmüş olabileceğini düşündürmüştür. Yapının zemininde belirlenen çok sayıdaki çatı kiremidi ve kalıpter parçaları yapı zemininin bu malzeme ile oluşturulmuş basit bir zemine sahip olduğunu göstermiştir. Gelecek dönem çalışmalarında 2015-1 ile birlikte açıldığında bu iki yapı arasındaki bağlantı da net olarak belirlenebilecektir.

Çalışılan alanlarda seviye inme çalışmaları sırasında 1400-1435 nolu açmada, 1 adet heykel (ayak) parçası, 6 adet sikke, 3 adet metal obje, 7 adet cam bilezik parçası, 1 adet kemik obje, 1400-1430 nolu açmada 1 adet sikke, 1 adet demir orak, 1 adet terrakotta figürin baş parçası, 1 adet cam bilezik parçası, 1 adet cam kap ağız parçası, 1400-1440 nolu açmada 1 adet sikke, 1 adet demir obje, 2 adet cam bilezik parçası, 1405-1430 nolu açmada 2 adet sikke, 1405-1435 nolu açmada 1 adet bronz mühür, 2 adet cam bilezik parçası, 2 adet sikke, 1 adet bronz obje, 1 adet cam yüzük, 1 adet bronz figürin, 1405-1440 nolu açmada 5 adet sikke, 1 adet cam bilezik parçası, 2 adet metal obje, 1400-1425 nolu açmada 2 adet sikke, 1 adet metal obje, 1405-1425 nolu açmada 5 adet sikke, 1 adet terrakotta figürin başı, 1400/1405-1445 nolu açmada 3 adet sikke olmak üzere toplamda 57 adet etütlük eser ele geçmiştir.

Kazı çalışmalarının yanı sıra, alanın genelinde yapılan temizlik çalışmaları ile birlikte Odeion'un kuzey dış bölümünde önceki yıllarda belirlenen, depolama amaçlı geç dönem pithosları için çakıl dolgulu bir oturma platformu yapılarak üzeri koruma kafesi ile tekrar kapatılmıştır. Bununla birlikte Odeion'un sahne binası üst yapı mimarisi ve diğer mimari parçalar için oluşturulmuş mimari taş restorasyon platformunda da mimari üst yapı belirginleştirme ve belgeleme çalışmalarına da devam edilmiştir.

Temel amacı, Parion Odeionu'nun doğu ön cephesinin, orijinal evre kullanımına ait zemin seviyesine kadar açılması ve yapıyla bağlantılı olması muhtemel yol hattının belirlenmesi olan bu dönem çalışmalarında belirlenen bu geç dönem yapıları, bundan sonraki süreçte antik kentin özellikle MS 5. yüzyıl sonrasındaki Bizans Dönemi mimari yapılanmasının çözülebilmesi ve genel sonuçlar elde edilebilmesi anlamında önemli bir veri bütünlüğü ortaya koymaya başlamıştır. Bundan sonraki süreçte, alandaki temel amacın dışında bu geç dönem yapı topluluğu da bir bütün halinde ortaya çıkarıldığında, antik kentin geç dönem mimari yapılanması ve bu süreçteki durumu hakkında daha net bilgiler elde edilecektir.

I-B. Güney-Tavşandere Nekropolisi

Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde 2020 yılı çalışmalarında nekropolisin batısının günümüz modern yerleşimine kadar olan bölümündeki mezarlarının da ortaya çıkarılarak gelecekte arkeopark için düşünülen doğu-batı uzantılı yürüme yolunun yapılabilmesine zemin oluşturmak amaçlanmıştır (**Figür 4**).

Çalışmalara bitki tabakasının ve yağmur sonrası kesit kenarlarından akan toprak yığıntılarının temizlenmesiyle başlanmıştır. İlk kazı çalışmalarında 1525-2300 nolu açmada 9.80 m kottan 9.10 m kota kadar inilmiştir. Açmanın doğu kesitinden de

anlaşıldığı üzere 2004 yılında okul inşaatı temel kazısı esnasında iş makinesi ile tahrip edildiği ve yamaçtan akan toprak nedeniyle içerisinde çok sayıda çöp atık ve moloz taşların varlığı gözlemlenmiştir.

Nekropolisin kuzey hattını oluşturan ana kaya yamaç sınırının batı yönde belirlenmesi ve 2014 yılında açığa çıkarılan oygu mezarların kuzeybatı yönde devamını görebilmek amacıyla çalışmalar 1525-2285/2290 nolu açmaya kaydırılmıştır. Açmanın kuzey ve doğusunda 10.95 m-10.05 m kotlar arasında dağılmış kiremit mezarlara ait olduğu düşünülen kiremit parçaları, birkaç parça iskelet parçası ve muhtemelen yamaçtan akarak gelmiş olasılıkla Hellenistik Dönem'e ait sağlam bir pişmiş toprak alabastron ele geçmiştir.

1525-2290 nolu açmanın kuzeybatısında 10.45 m kotta M 234 olarak adlandırdığımız anakayanın 0.45 m derinlikte oyulduğu, iskeletin üzerinin doğuda 0.75 x 0.45 m ölçülerinde kiremitle örtüldüğü görülmüştür. Anakaya oygu kiremit mezarın açmanın, aynı zamanda kamulaştırılmış alanın sınırları dışına çıkararak şahıs arazisine girmesi sebebiyle, sadece doğu kesimi üzerinde çalışma gerçekleştirilebilmiştir. Bu nedenle mezarın bir bölümü kesit içerisinde kalmıştır. Kiremidin, Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde şimdiye kadar görülen çatı şeklinde iki taraflı yerleştirilmeyip, düz bir şekilde yatırılmış olması Parion mezar tipleri açısından ilk örnektir¹². Kiremidin arada boşluk olmadan doğrudan iskeletin üzerine kapatılması iskelete ait kemiklerin kiremit ve anakaya arasında sıkışarak oldukça tahrip olmasına sebep olmuştur. M 234 nolu mezar doğu-batı doğrultulu olup, iskeletin baş tarafı doğuya gelecek şekilde defin işlemi gerçekleştirilmiştir. Ölü hediyesi olarak, iskeletin craniumu üzerinde MÖ 2. yüzyıl sonu - 1. yüzyıla tarihlenen bir adet iğ gövdeli unguentarium¹³ bulunmuştur (**Figür 5, sol üst**).

M 234'ün hemen güneyindeki M 235 nolu kiremit mezarın bulunduğu konumun yamaç üzeri olması ya da daha önceki dönemlerde yapılan tahribata bağlı olarak kuzeybatı-güneydoğu yönlü kiremit mezarın yalnızca kuzeybatı çeyreğinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle iskeletin üst yarısı ve üzerini örten yalnızca bir kiremit parçası korunmuştur. Mezarda birincil kremasyon gömü biçimi uygulanmış olup, kemiklerin renginin siyah ve siyaha dönük olması nedeniyle yaklaşık 550 °C'de yakıldığı anlaşılmıştır. Mezarın kuzeyinde dikey konumdaki bronz aynanın yanmamış olması ve duruşu itibarıyla başka bir mezarın dağıtılması sonucunda mezara karışmış olduğu düşünülmektedir. Mezarın orta kısmında biri halka şeklinde olmak üzere iki metal obje ele geçmiştir (**Figür 5, sağ üst**).

M 235'in hemen altındaki 10.55-10.10 m kotlar arasında yer alan M 236 nolu mezarda birincil kremasyon gömü biçimi uygulanmış olup, düz ve dışbükey kiremitlerle üzerinin örtüldüğü görülmüştür. M 236 nolu mezarın bir kısmı kesit içerisine girdiği için kesitten cep açılarak devam edilmiştir. Kuzeydoğu-güneybatı yönlü mezarın kesit içerisinde yer alan kuzeybatı bölümünden 14 unguentarium, 2 kandil, 1 testi, 1 kase ve 1 maşrapa ele geçmiştir (**Figür 5, sol alt**).

¹² Kiremitlerin düz bir şekilde mezar üzerine yatırıldığı Hellenistik döneme ait bir kremasyon gömü uygulamaları için (Özer 2013, 25-58, res. 24-25; Özüdoğru 2018, 119, fig. 15).

¹³ İğ gövdeli unguentariumun benzerleri için (Kunisch 1972, 101, lev. 69, no. 388-390; Knigge 1976, lev. 69, no. 388-390; Dusenbery 1998, 228, fig. S142-1; Dündar 2006, 95, kat. no. U113-114, 96, kat. no. U117; Dündar 2008, lev. 11, U94-U101, lev. 12, U102; Mert et al. 2018, 203-254, res. 19, no. 16).

M 236 nolu mezarın doğusunda, doğu-batı yönde konumlandırılmış, 10.51 - 9.90 m kotlar arasında M 237 olarak adlandırılan inhumasyon gömüye sahip bir düz semerdam kiremit mezar bulunmuştur. M 236 ve doğu çeyreği olmayan M 237'nin anakaya üzerine oturtulduğu tespit edilmiştir. Mezar içerisinden ele geçen az sayıda kemik parçasının anakaya ile parçalanmış kiremitler arasında kalarak yoğun tahribata uğradığı görülürken, mezar içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

M 237 nolu mezarın güneydoğusunda 9.92 m kotta, M 238 nolu birincil kremasyon gömü biçimine sahip basit toprak mezar bulunmuştur. Sınırları belirlenen kremasyon mezarda yanmış kemik parçalarının büyük oranda yok olduğu gözlemlenmiştir. Yanık tabaka üzerinde 1 unguentarium, 1 unguentarium gövdesi, 3 unguentarium boynu ve 1 geniş ağızlı tabak ele geçmiştir. Söz konusu mezarda yakılma işlemi gerçekleştirildikten sonra kemikler bir araya toplanmış, ardından ölü hediyesi ya da eşyaları konulmuştur. Yanmış kemik parçalarının üzerindeki bahsi geçen eserlerde yanma olmaması da bu durumu açıklamaktadır.

M 239 olarak adlandırdığımız bir diğer düz semerdam kiremit mezar¹⁴, inhumasyon gömü biçimine sahip olup, gömü tipi dorsaldır. 9.60-9.05 m'de doğu-batı yönde konumlandırılan mezarın anakaya üzerine oturtulduğu görülmüştür. Kuzey ve güney yönde gömü üzerine kapatılan kiremitler üst üste iki sıra halinde olup, araları ise çok azı korunmuş olan kireç-harç ile kapatılmıştır. Ölü hediyesi olarak, iskeletin sağ omzuna 1 ve pelvisi üzerine koyduğu sağ eline 1 olmak üzere toplam 2 iğ gövdeli unguentarium bırakılmıştır. Sağ omuz üzerindeki unguentariumun hemen altında ise, 1 bronz iğne parçası bulunmuştur (**Figür 5, sağ alt**). Ayrıca iskeletin göğüs üzerinde az miktarda küle rastlanıp antropolojik verilere göre kemikte de yanığın gözlemlenebilmesi, gömü sırasında güzel koku yayması amacıyla kısmi tütsüleme (?) yapılmış olabileceğini akıllara getirmektedir. Bu tipteki düz semerdam kiremit mezarlar Parion Güney-Tavşandere Nekropolisi'nde Klasik Dönem'den itibaren görülmektedir¹⁵.

1525-2290 nolu açmanın güneyinde 9.64-9.24 m kotlar arasında görülen çöp atık malzemelerden sonra tahribat tabakası olarak değerlendirdiğimiz alanda tahrip olmuş birden fazla mezara ait olduğunu düşündüğümüz, TOM 2020/6 olarak adlandırılan mezarlardan kremasyon izleri, yanmış kemik parçaları ve bir bütünlük oluşturmayacak şekilde geniş bir alana yayılmış dağınık halde 1 kandil, 1 unguentarium, 1 cam alabastron, 1 terrakotta figürin baş parçası ve iki kemik obje ele geçmiştir.

1525-2295 nolu açmada yapılan çalışmalarda ise, üst üste birbirlerini tahrip ederek yapılmış kiremit mezarlar bulunmuştur. Roma Dönemi'ne ait bu mezarlardan M 240 nolu mezar doğu-batı doğrultulu olup, inhumasyon gömüye sahiptir. İskeletin yalnızca sol humerusu ve birkaç dişi dışında tahrip olduğu görülmüştür. Humerusu üzerine 3 sikke, 1 unguentarium ve strigilis parçaları bırakılmış olup, ölü yemeği olarak kırık bir tabağın altına yerleştirilmiş midye kabukları olduğu görülmüştür.

¹⁴ Düz semerdam kiremit mezarın örnekleri için (Carter 1998, 93, fig. 3.37, 3.38, 94, fig. 3.39, 3.40, 3.41, 95, fig. 3.42, 3.43, 96, fig. 3.44; Kaya 2006, res. 60-65; Şahin 2018, 2788-2812, res. 17; Kaya 2006, res. 60-65).

¹⁵ Kasapoğlu 2013, 107-136, res. 144.

M 240 nolu mezarın altında 9.10-8.75 m kotlar arasında doğu-batı doğrultulu düz semerdam çatılı M 241 ve dışbükey semerdam çatılı M 242 nolu toplam iki kiremit mezar daha tespit edilmiştir Kronolojik olarak değerlendirmek ve tahribatı belirlemek için her iki mezarın da aynı anda görülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda M 241'in M 242 nolu mezarın yapımı sırasında tahrip edildiği görülmüştür. Mezar zeminlerindeki kremasyon çukuru, yanmış odun parçaları ve küçük parçalar halinde yanmış olarak ele geçen kemik parçaları, gömü biçimi olarak kremasyonun tercih edildiğini göstermektedir. M 241 nolu mezarın üstünde boylu boyunca uzanan incir ağacı kökünün mezardaki ikinci tahribatın varlığı olduğu söylenebilir. Antropolojik verilere göre yaklaşık 400 °C'de yakılmış erişkin kadın bireye ait mezardan dağınık olarak yerleştirilmiş 12 pişmiş toprak unguentarium bulunmuştur. M 242 nolu mezarın doğu yarısının tahrip edildiği görülmüştür. Antropolojik ön değerlendirmeler sonucunda mezarın genç erişkin bir kadın ve yanmamış olmaması nedeniyle bireyin coxae yakınlarına sonradan gömüldüğü anlaşılan 0-3 yaş arası bir bebeğe ait olduğu söylenebilir. Mezar içerisinde buluntu olarak 1 tek kulplu testi, 9 soğan gövdeli unguentarium, 2 cam unguentarium, 1 kandil, 1 kase ve 1 sikke ele geçmiştir (**Figür 6, sol üst**).

M 242 nolu mezarın hemen kuzeyinde 9.02-8.63 m kotlar arasında kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu yalnızca güneydoğu kesimi korunabilmiş, olasılıkla düz semerdam çatılı ve tabanı kiremit döşeli M 243 nolu mezar bulunmuştur. Taban kiremidinin hemen üzerinde az sayıda kemik ve bir iç gövdeli unguentarium bulunmuştur. M 243'ün güneyine bitişik tahrip olmuş bir diğer mezar ise, M 244 olarak adlandırılmıştır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, düz semerdam kiremit çatılı mezardan az sayıda kemik parçası ve bir iç gövdeli unguentarium bulunmuştur.

1575-2295/2300 nolu açmada kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir duvar olduğu görülmüştür. Açmanın kuzeyinde kesitten de görülebilen, toprağın üzerini örten naylon örtü ve kiremitleri bırakılmış içlerindeki kemik ve ölü hediyeleri alınmış kiremit mezarlardan 2004 yılı müze kazılarında bu alanın açıldığı anlaşılmıştır. Açmada 8.12 m kota inildiğinde güneybatı-kuzeydoğu yönde uzanan, podyumun güney duvarına dayandırılmış, bu nedenle duvardan daha sonra yapıldığı anlaşılan M 245 nolu dışbükey semerdam çatılı kiremit mezara¹⁶ rastlanmıştır. Mezardan erkek erişkin bir bireye ait iskelet dışında herhangi bir ölü hediyesi bulunmamaktadır (**Figür 6, sağ üst**). Açmanın kuzeybatısında 7.50 m kotta kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan üzerinde in-situ olarak ele geçen çiviler nedeniyle ahşap tabut mezar olduğu anlaşılan M 246 nolu mezar bulunmuştur (**Figür 6, sol alt**). Femurunun üst yarısından itibaren kesit içerisinde kaldığından ayak ucuna bırakılan 2 unguentarium, 1 tek kulplu testi, 1 kandil, 1 kaburgalı cam kase, 1 strigilis, 1 kandilden oluşan ölü hediyeleri alınmış, iskeletin bütünlüğünün de korunması amacıyla üzeri toprakla örtülmüştür.

Bu çalışmaların yanı sıra 2016 yılında açılan ve sonraki yıllar için sergilenmesi planlandığı için kapatılan, 1560-2300 nolu açmada 4.30-4.00 m kotta yer alan M 206 nolu inhumasyon gömü biçiminin uygulandığı basit toprak mezara ait iskeletin üzeri açılıp kemikler antropologlar tarafından topraklarından arındırılıp temizlenmesi için çıkarılmıştır (**Figür 6, sağ alt**). İlk değerlendirmelerde iskeletin, kadın bireye ait olduğu

¹⁶ Dışbükey semerdam kiremit mezarın erken örnekleri için (Carter 1998, 97, fig. 3.47, 3.48, s. 98, fig. 3.51, 3.52, s. 99, fig. 3.55; Kaya & Tan 2006, 41-52, res. 3-4, 6-7 (Bizans Dönemi); Özüdoğru 2018, 120, fig. 17).

ve başın vücuda nazaran anormal büyüdüğü (hidrosefali) tespit edilmiştir. Ayrıca bireyin kafatasında aldığı bir darbeye dayalı travma olduğu gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, 1525-2290/2295 nolu açmalarda yapılan çalışmalarda anakayaya kadar inilmiş ve açmanın kuzeydoğusunda yoğun olarak karşılaşılan Arkaik Dönem mezarlarının bu bölümde olmadığı görülmüştür. Anakaya üzerinde ele geçen iğ gövdeli unguentariumlar son kullanımın Geç Hellenistik Dönem (MÖ 2. yüzyıl sonu-1. yüzyıl) olduğuna işaret etmektedir. Nekropolisin genelinde olduğu gibi zeminde bulunan birkaç Attika kırmızı figürlü seramik parçası Klasik Dönem kullanımına dair izler vermekte olmasına rağmen Klasik mezarların Hellenistik ve Roma Dönemlerinde dağıtıldığına dair bilgi sağlamaktadır. Bu bölümde yapılan çalışmalar Hellenistik ve Roma dönemi mezarlarının kesitlerin içlerinde kalması, yine kesitlerde görülen mezar izleri, kuzeyde nekropolisi sınırlandıran anakaya oluşumunun batıda olmaması nedenleriyle nekropolisin batıya günümüz mezarlığının olduğu kısma doğru devam ettiğini göstermiştir. 1575-2295/2300 nolu açmada ortaya çıkarılan duvarın kuzeydoğu yönünde devam ettiği tespit edilmiştir. Yanlarında yer alan mezarlarında duvara uyumlu olarak kuzeydoğu-güneybatı yönlü olduğu görülmüştür. Genel olarak bir yön birliğinden bahsetmek mümkün olmasa da nekropolisin batısında mezarların daha çok doğu-batı yönlü, doğusunda ise kuzey-güney doğrultulu olduğunu göstermiştir. M 234 nolu mezarda kiremitlerin doğrudan iskeletin üzerine kapatılması nekropolisin Hellenistik verileri açısından bir ilk olup, nekropolis de yeni bir mezar tipinin daha olduğunu göstermiştir. İğ gövdeli unguentariumlar olasılıkla bir ritüel gereği iskeletlerin genellikle omuzla göğüs arasında ya da eline tutuşturulmuş şekilde bulunmuşlardır. Sezon başında amaçlanan nekropolisin gezilebilirliğini sağlamaya yönelik yürüme yollarının yapılabilmesi için doğu-batı aksının genişletilmesi için ilk adımlar atılmıştır.

I-C. Sondaj 10 (Büyük Hamam)

Parion kent merkezi bölgesinde ve Odeion'un doğu-güneydoğu tarafında yer alan 41 parsel numaralı zeytinlik içerisinde yer alan yapı için muvafakatı alındıktan sonra 2017¹⁷ ve 2018¹⁸ kazı sezonlarında toplam 5 açmada olmak üzere arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Roma Dönemi'ne ait olan yapının işlevini belirlemek ve mimarisini ortaya koymak üzere kazı çalışmalarına 2020 kazı sezonu programı kapsamında devam edilmesine karar verilmiştir.

2020 yılı öncesinde gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında doğu-batı doğrultulu ve 2.20 m kalınlıkta anıtsal duvarlara sahip ana mimari bünyesinde açıklıkları yaklaşık olarak 2.20 m, yükseklikleri yaklaşık 4.00 m olan iki adet kemer¹⁹ ve bu iki kemer arasında çapı 4.10 m, yüksekliği ise 5.50 m olan bir adet kubbeli apsis yer almaktadır. Bu ana mimarinin kuzeyinde mekan duvarlarını oluşturan 0.60-0.70 m genişliklerinde duvarların olduğu ve bu mekan duvarlarının olduğu yerlerde görülen çatı kiremitlerinin varlığı ile yapının kuzey kesiminde bir çatı ile kapatıldığı, güney kesiminin ise mevcut olan ince plakalardan oluşmuş taban kaplamaları sonucunda

¹⁷ Keleş et al. 2019, 608-609, res. 11-12.

¹⁸ Keleş et al. 2020, 399-400, res. 8.

¹⁹ Bu kemerlerden batıda bulunanı üzengi seviyesi altında kalan bir seviyeye kadar korunarak günümüze bu tahrip haliyle ulaşmıştır.

yine yapının iç mekanı olan ancak açık-hava alanını veya bir avluyu teşkil ettiği düşünülmektedir. Kazı çalışmaları kapsamında yapının *opus mixtum*²⁰ duvar örgüsüne sahip olduğu ve bu duvar örgüsünün çeşitli ince mermer kaplama plakaları ile kaplandığı gözlemlenmiştir. Bu bilgiler ışığında yapının büyük ölçekli bir kamu yapısı olduğu kesinlik arz etmektedir. Yapının bir diğer dikkat çekici özelliği ise *opus mixtum* duvar örgüsü bünyesinde *opus spicatum* örgünün de kullanılmasıdır; Parion'da *spicatum* tarzı duvar örgüsünün görüldüğü ilk yapı Sondaj 10 (Büyük Hamam) yapısıdır.

2020 yılında gerçekleştirilen çalışmalar kapsamında; bitki örtüsü temizliği, iri molozların kaldırılması ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Alanda gerçekleştirilen bitki örtüsü temizliğinin (**Figür 7, sol üst**) ardından diğer çalışmalara geçilmiştir. 2018 kazı sezonunda alan darlığı sebebiyle kazılan alanın kuzeyine kaldırılmış olan iri molozlar, 2020 kazı sezonunda kazılan alandan uzaklaştırılarak çalılardan arındırılan alana kaldırılmıştır.

Kazı çalışmaları yapının batı tarafında sınırı henüz tespit edilmemiş olan anıtsal mimari kesimin sınırlarını tespit etmeye yönelik olarak 2 adet açma ile gerçekleştirilmiştir.

6 Numaralı Açma: Yapının batı sınırını bulmaya yönelik olarak önceki yıllara ait açmaların batısında, yapının iki kemerli ana kısmını oluşturan geniş duvarların güneyini ortaya çıkaracak şekilde 4.00 x 4.00 m ölçülerinde hazırlanan 6 numaralı açma ile başlamıştır. +14.28 m kota sahip olan yüzeyden başlayan kazı çalışmaları 4 tabaka belirleyerek +11.91 m kota ulaşmıştır.

Çalışmalar sırasında açma içerisinde dört adet duvar (**Figür 7, sağ üst**) tespit edilmiştir. Bu duvarlardan ilki açmanın kuzey kesiti içerisine de giren en yüksek kesimi +13.53 m kota sahip olan doğu-batı doğrultulu harçsız nizami kuru duvardır. İkinci duvar ise Geç Bizans Dönemi'ne tarihlendiği düşünülen en yüksek kesimi +13.42 m kota sahip ve bir önceki duvara görece paralel bulunan harçsız ve özensiz kuru duvardır. Üçüncü duvar ise +12.47 m kota sahip olmakla beraber ilk duvarın altında yer almaktadır. Harçlı ve nizami olan duvarın Roma Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü duvar üzerinde bulunan birinci duvar olasılıkla buradaki alanın kapatılması için yapılmış bir Geç Roma düzenlemesidir. Dördüncü ve son duvar ise kuzey-güney doğrultulu olup açmanın batı kesiminde +12.68 m kotta yer almakta, üçüncü duvar ile birleşerek köşe yapmaktadır. Ancak dördüncü duvar harçsız fakat özenli bir yapı sergileyerek birleştiği duvardan farklılık arz etmektedir.

Yapının önceki yıllarda tespit edilen taban seviyesi olan +12.19 m kotun altına ulaşan çalışmalar sonucunda yapının tabanına ait bu kesimde bir sonuca ulaşılmaması neticesinde açmanın kuzeydoğu köşesinde bir sondaj yapılmış ve +11.44 m kota ulaşılmıştır. Bu çalışmalar yapının *hypocaust* sistemine sahip bir kamu yapısı (olasılıkla hamam) olduğunu göstermiştir. *Hypocaust* alanında çalışma alanını kısıtlayan ikinci

²⁰ Tabandan başlayarak sırası ile *opus quadratum*, *opus testaceum*, *opus incertum*, *opus testaceum*, *opus quadratum*, *opus testaceum*, *opus spicatum*, *opus testaceum*, *opus incertum*, *opus testaceum*, *opus incertum*, *opus testaceum* ve *opus incertum* olmak üzere *opus mixtum* duvar örgüsü oluşturulmuştur. Duvar örgüleri için (Van Aken, 1952, 144-146; Gerdings, 2016, 19-20; Rook 2013, 64, 66; Sear 1982, 72-77).

duvar (Geç Bizans duvarı) belgelenecek kaldırılmış, çalışmalar sırasında bir adet yazıt tespit edilmiştir.

Duvarın kaldırılması sonrasında açma yapının taban seviyesi altında kalan +11.91 m kot seviyesine getirilmiş ve bu seviyeden sonra görülen molozlu ve isli tabaka 5. tabaka olarak (yapının 4. tabakası bu açmada tespit edilmemiştir) değerlendirilerek hypocaust tabanına +11.28 m kotta ulaşılmıştır. Yoğun buluntu veren 5. tabakada toprağın elenmesi usulüyle buluntulara azami dikkat edilerek kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu kesimde pişmiş toprak silindirik formlu, kare tuğlalardan oluşturulmuş ve devşirme mimari bloklardan yapılmış olmak üzere 3 çeşit *pilae* tespit edilmiştir. Pişmiş toprak *pilae*lerin yapının orjinal evresine ait olduğu simetrik düzenleri ile anlaşılmaktadır (**Figür 7, sol alt**). Açmanın güneybatı köşesinde çökmüş vaziyette *suspensura* (asma zemin)²¹ tespit edilmiştir (**Figür 7, sağ alt**). *Hypocaustlu* alanın kuzeydoğu köşesinde kuzey duvarında 2, doğu duvarında 1 olmak üzere toplam 3 adet künk hattı tespit edilmiştir. Bu künklerin işlevi tam olarak anlaşılmamış olmakla birlikte bunlardan 2 tanesi harç ile kapatılarak işlev dışı bırakılmıştır.

7 Numaralı Açma: Yapının batı sınırını bulmaya yönelik olarak önceki yıllara ait açmaların batısında, yapının iki kemerli ana kısmını oluşturan geniş duvarların kuzeyini ortaya çıkaracak şekilde 2.50 x 4.00 m ölçülerinde hazırlanan 7 numaralı açma ile başlamıştır. Kazı çalışmaları sonucunda +13.99 m yüzey kotundan +13.61 m kota ulaşılmıştır. Kazı çalışmaları 6 numaralı açmada tespit edilen birinci duvarın üstündeki taş sıraları kısmen açığa çıkarılmıştır.

Çalışmaların sonucunda hypocaust *pilae*leri ile çökük zeminin bulunduğu alan jeotekstil serilerek üzerine elenmiş toprak ve kum ile örtülerek koruma altına alınmıştır. Bu kapatma işlemi yapılmadan önce alınan hava fotoğrafları ile kazı alanı ve kazılan hypocaustlu mekân belgelenmiştir (**Figür 8, sol üst**).

2020 yılı kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan *hypocaustlu* mekânın²² varlığı ile yapının bir *thermae* (İmparatorluk Hamamı)²³ olabileceği²⁴ düşünülmektedir. *Hypocaustlu* alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ortaya çıkan renkli cam *tesserae* (**Figür 8, sağ üst**) ve altın yaldızlı cam *tesserare* (**Figür 8, sol alt**) ile oluşturulmuş duvar mozaiğine ait bolca buluntu yanı sıra yapının duvarlarını kaplayan bezemeli mermer duvar kaplama plakaları (**Figür 8, sağ alt**) bulunmuştur.

Yapının tabakalanmasına bakılacak olursa;

Tabaka	Tarih/Dönem	Yapı Evresi
1	MS 12. yüzyıl sonrası (Geç Bizans-Osmanlı-Cumhuriyet)	Tamamen kullanım dışı
2	MS 9.-12. Yüzyıl (Bizans)	Kireç kuyusu olarak ve eklentiler ile ikincil
3	MS 4.-6. Yüzyıl (Geç Roma)	Son kullanım ve terk edilmiş

²¹ Yegül 2006, 89.

²² Hypocaustlu mekânın hem *pilae* kullanılarak tabandan hem de spacer tube kullanılarak duvardan ısıtıldığı ele geçen veriler sonucunda anlaşılmaktadır (Yegül, 2006, 88-96).

²³ Anabolu 2001, 25-27; Yegül 2006, 160; Rook 2013, 126-128.

²⁴ Yapının kemerli geçişlerinin kalın duvarların bulunması ve "Parion Hamamları" başlıklı doktora tezi çalışması gerçekleştiren Dr. Alper YILMAZ'ın görüşleri bu savı desteklemektedir (Yılmaz 2022, 194-197).

4	MS 2./3.-4. Yüzyıl (Roma)	İlk kullanım
5	MS 4.-6. Yüzyıl (Geç Roma)	Son kullanımda çökme sonucu taban altı seviyelerde kalan moloz

Opus mixtum duvar örgüsünün varlığı sonucunda yapının MS 1. yüzyılın 2. yarısı ile MS 2. yüzyılın 1. yarısı arasında inşa edildiği ve bir takım tadilatlardan geçerek MS 4. yüzyılın ortalarında olasılıkla bir deprem sonucu *hypocaust suspensurasi* çöken yapı geçirdiği diğer tahribatlar sonucunda terk edildiği *hypocaust*lu alanın 5. tabakasında bulunan sikkelerin yoğun olarak MS 4. yüzyılın ilk yarısının sonuna tarihlenmesi sonucunda anlaşılmaktadır.

Çalışmalar sırasında ele geçen arkeolojik buluntular arasında; 20 sikke, 1 kandil, 1 kurşun terazi ağırlığı, 1 takı taşı, seramik parçaları, künk parçaları, cam parçaları, kemik parçaları, demir objeler, bronz objeler, spacer tubelar, tesserae ve 1 yazıt yanı sıra bezemeli, bezemesiz ve yazıtlı olmak üzere mermer kaplama plakaları bulunmaktadır.

I-D. Roma Hamamı

Parion halkının Roma Dönemi'nde sosyal aktivitelerinin gerçekleştirdikleri önemli yapılardan birisi olan Parion Roma Hamamı'nda²⁵ 2020 yılı kazı çalışmaları daha önceki yıllarda orta çıkarılan mekanların planını ve işlevini belirlemeye yönelik olarak yapılmıştır. Kentin merkezinde yer alan yapıda günümüze kadar 10 mekân ortaya çıkartılmış bu mekânların birçoğunda kazılar henüz tamamlanmamıştır (**Figür 9**). 2020 yılı Roma Hamam kazılarının asıl hedefi ise 2019 kazı sezonunun son günlerinde sadece bir kısmı ortaya çıkartılan latrina (**Figür 10, sol üst**) ve büyük bir kısmı ortaya çıkartılan impluviumun (**Figür 10, sağ üst**) tamamın ortaya çıkartıp, planlarını belirlemeye yönelik olmuştur. İlk çalışmalar yapının kuzey sınırında kalan latrinada gerçekleştirilmiştir. Antik Roma Dünyası'nda genel tuvalet kavramını ifade eden latrina kelimesi lavatrina veya lavere yıkanma kökünden gelmektedir²⁶. Parion Roma Hamamı latrinanın düzenlenişine bakıldığında; batı, güney ve doğu olmak üzere üç duvarına yaslanan oturma sıralarından oluşturulan U formulu tipte inşa edilmiştir²⁷. Temiz su kanalı da bu U formundaki blokların içerisinde yer alan batı-doğu eğimli oturma sıralarının önünden dolaşmaktadır. Oturma sıraları ele geçmemiş olup, batı ve güney duvarda muhtemelen oturma sıralarını taşıyan konsollara ait bağlantı delikleri tespit edilmiştir. Doğu duvarda ise taşıyıcı görevi konsol delikleri ile değil, mekân içerisine çıkıntı yapan 5 cm genişliğindeki pervaz ile sağlanmış olmalıdır. Tek bir noktadan kanala su verilerek suyun dolaşması sağlanmıştır. Temiz su kanalının bulunduğu bloklar çeşitli etkilerle yerlerinden oynamış ya da çatlamışlardır. Temiz su kanalını oluşturan mermer blokların ortalama genişliği 0.80 m, yürüme alanı

²⁵ Parion Roma Hamamında hakkında ayrıntı bilgi için (Yılmaz 2012, 57-66; Keleş 2014, 159-174; Yılmaz 2015, 57-66; Yılmaz 2018, 209-220; Yılmaz 2022, 153-194; Yılmaz & Yılmaz 2023, 77-92).

²⁶ Hamam yapısı içinde bir tür soğuk yıkanma yeri olarak da ayrıca tanımlanmıştır (Yegül 2006, 48).

²⁷ Kare ya da dikdörtgen planlı alan içerisinde latrina mekânının üç duvarına yaslanan oturma sıralarından oluşturulan tiptir. Richard "Pracht Der Latrina" adlı çalışmasında latrinaları mimari olarak beş ayrı grupta sınıflandırmıştır. Bu tipler; Düz ya da tek sıralı tip; Kare ya da dikdörtgen olan tip; Peristilli tip; Eksedra tipi ve Yuvarlak tip olarak isimlendirilmiştir. Bir diğer sınıflama da latrina içindeki oturma yerlerine göre yapılmış ve bunlar da; "I", "L", "U", Eksedra ve Yuvarlak tipler başlıkları altında listelenmiştir. Richard'ın yaptığı sınıflandırma günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Latrina tipolojisi ve tarihsel gelişimi için (Neudecker 1994, 42). Latrinalar ile ilgili ayrıca (Koloski-Ostrow 2015).

0.40 m, temiz su kanalının genişliği 0.26 m, derinliği ise 0.6 m'dir. Temiz suyun geçtiği kanalın her iki yanında da yaklaşık 5 cm genişliğinde bir alan bırakılmıştır. Latrinanın batı, güney ve doğu kısmında temiz su kanalı oldukça iyi korunmuştur. Temiz su kanalı batı kısmında başlayarak doğuya eğimli olarak uzanmaktadır (**Figür 10, sol alt**). Atık su kanalı batı, güney ve doğu duvarları boyunca zeminden başlayarak, derinliği 0.80 m olan atık su kanalı yer almaktadır. Batıdan doğuya eğimli olarak yapılan kanal zemini kiremitler ile kaplanmıştır. Kiremitler 0.35 x 0.70 m ölçülerinde olup iç bükeydir (**Figür 10, sağ alt**). Kanalda, 4. tabakayı (2.90-1.85 m) oluşturan dolgu içerisinde çok sayıda seramik ve cam parçası ele geçmiştir. Roma Dönemi'nde Anadolu'da ve Akdeniz'de yaygın olarak kullanılan tipin birkaç Anadolu örneği olarak Sardes²⁸, Metropolis²⁹ ve Magnesia Latrinaları³⁰ gösterilebilir.

Parion Roma Hamamı'nda 2020 yılı kazılarında çalışılan bir diğer alan ise, yapının impluvium³¹ olarak adlandırılan bölümüdür. Daha önceki kazı sezonlarında güney blokları tam olarak ortaya çıkartılan bölümün yarım kalan kuzey sınırında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kare formulu impluviumu çevreleyen mermer bloklar üzerinde 12 adet postamentin varlığını gösteren, mermer bloklar üzerindeki anathyrosis işleminden anlaşılmaktadır. Impluviumun kuzeydoğu köşesinde ve güneyinde günümüze kadar ulaşan toplamda 3 adet postament in-situ olarak ele geçmiştir. 1365-1245 nolu açmada yapılan çalışmalarda ise postamente ait olduğu düşünülen parçalara rastlanmış olup, mermer bloklar üzerinde postamentlerin oturduğu zeminlerde anathyrosis işleminin uygulandığı tespit edilmiştir (**Figür 11, sol üst**). Deniz seviyesinden 4.90 m kotta başlayan çalışmalarda 4.70 m kotta, açmanın güney kesiminde geç döneme ait duvara rastlanmıştır (**Figür 11, sağ üst**). Harçsız olarak moloz taş ve devşirme mimari elemanların birlikte kullanıldığı duvar doğu-batı aksta uzanmaktadır. Duvar-zemin ilişkisini anlamak için yapılan çalışmada belirgin bir zemine ulaşılmamıştır. 0.52 m yüksekliğinde korunagelen duvarın uzunluğu 5.50 m olarak ölçülmüştür. Lokal olarak inşa edilen ve herhangi bir bağlantısı olmadığı belirlenen geç dönem duvarı belgelenecek kaldırılmıştır. Duvar içerisinde moloz taşların yanı sıra sütun parçası ve tiyatronun kaveasına ait olduğu düşünülen oturma sırasının yanı sıra devşirme mimari elemanların kullanıldığı görülmüştür. Impluvium güneyi portikosunun zemininde mozaik³² yer alırken batı, doğu ve kuzeydoğu portikosu mermer plakalar ile kaplanmıştır. Deniz seviyesinden 3.15 m kotta kuzey portikonun zemininin impluvium bölümüne yakın olan kesiminde bir sarnıca rastlanmıştır (**Figür 11, sol alt**). Moloz taşlarla dairesel planda örüldüğü anlaşılan kuyunun üzerine, köşelerinde zıvana delikleri bulunan 0.95 x 0.93 m ölçülerinde kapak taşı oturtulmuştur. 0.52 m çapa sahip olan kuyunun üzerinde yer alan bilezik taşı üzerindeki dübel deliklerinden dolayı bu kısmın üzerinde başka bir mimari uygulamanın yer verildiği göstergesidir. Bu alanda ele geçen sarnıç ile impluvium

²⁸ Yegül 1986, 39, fig. 38.

²⁹ Gülbay 2003, 10-11.

³⁰ Bingöl & Kökdemir 2012, 391-404, res. 5.

³¹ im- = içine, pluvia = yağmur) Roma avlularında genellikle merkezde bulunan bir süs havuzudur. Aşağı yukarı 30 cm derinliğinde olan impluviumlar compluvium adı verilen çatılardan aşağıya akan yağmur sularının toplandığı yer olduğu için bu şekilde adlandırılmaktadır. Daha çok ev mimarisinde kullanılan bu mekân dekoratif özelliği yanı sıra yağmur suyunu toplaması bakımından işlevsel bir özellikte göstermektedir (Jean-Pierre 2005, 483.

³² Parion Roma Hamamı Mozaikleri için (Keleş et al. 2019, res. 2.

arasından doğrudan bir ilişkinin olması gerekmektedir. Roma mimarisinde çatıdan (=compluvium) gelen yağmur suyu impluviumun içerisindeki su doğrudan hemen önlerinde yer alan sarnıçlara boşaltılmaktadır³³. Böylelikle compluvium ve impluvium kombinasyonu, yağmur suyunun toplanması, filtrelenmesi ve soğutulmasında Romalı mimarların geliştirdiği ustaca bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bu uygulama Anadolu Roma hamam mimarisi için önemli bir veri sunmaktadır.

Parion Roma Hamamı'nda 2020 yılı içerisinde yapılan son uygulama ise Türk Tarih Kurumu ile Parion Kazı Başkanlığı arasında imzalanan Bilimsel Araştırma ve Projeleri Destekleme Sözleşmesi ile restorasyon ve konservasyon işleri kapsamında finanse edilen geçici üst örtü sisteminin mevcut ayaklarının yerlerinin değiştirilmesi işlemi olmuştur. 2016 yılında Güney Marmara Kalkınma Ajansı'na sunulan ve kabul edilen Bir Medeniyet Uyanıyor PARİON isimli proje ile uygulanan koruma amaçlı geçici üst örtü sistemine ait doğru ayaklarının birer metre batıya kaydırılarak yeni ayaklar inşa edilerek mevcut taşıyıcı ayakların yerleri değiştirmiştir (**Figür 11, sağ alt**).

I-E. Sondaj 11-1 (Akropol)

2018 yılı kazı sezonunda yüzeyden izlenebilen ve in-situ olduğu düşünülen sütunlar nedeniyle çalışılmasına karar verilen ve SDJ-11 olarak isimlendirilen alanda gerçekleştirilen sondaj çalışmaları neticesinde 5.00 x 5.00 m ölçülerinde bir açma oluşturulmuş ve mimari kalıntıların olduğu bir mekân tespit edilmiştir. SDJ-11 sektöründe çalışmalar 2020 sezonunda kazılması planlanan alanda yapılan temizlik çalışmalarıyla başlamıştır.

2018 yılında çalışılan alan lokal koordinat sisteminde belirlenmiş olup herhangi bir karelaj-açma kodu girilmemesi nedeniyle söz konusu alan, karelajlara bölünerek grid sistemi uygulanmak üzere planlanmıştır. Kentin tamamına uygulanan Uluslararası Yersel Referans Sistemine (ITRF) göre sektörün karelaj sistemini oluşturan x, y ve z koordinatları revize edilmiştir. Daha önce kazılan mekân ve çevresinde, ilerleyen periyotlarda daha sistemli çalışabilmek için ITRF baz alınarak çalışma alanları belirlenmiştir (**Figür 12, sol üst**).

SDJ 11-1 nolu mekân olarak belirlenen yapı bölümünde 6845-5510/5505 ve 6850-5505/5510 numaralı açmalarda yapılan genel temizlik çalışmalarının akabinde seviye inme çalışmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda tüm karelajlarda 6 farklı kültür tabakası saptanmıştır. Topoğrafyadaki eğimin mekân içerisinde farklı doğrultuda seyretmesi nedeni ile aynı tabaka farklı açmalarda, farklı kotlara tekabül etmektedir. Söz konusu kültür tabakaları: 1. Tabaka; 27.70 - 27.30 m, 2. Tabaka; 27.30 - 26.83 m, 3. Tabaka; 26.83 - 26.55 m, 4. Tabaka; 26.55 - 26.00 m, 5. Tabaka; 26.00 - 25.60 m, 6. Tabaka; 25.60 - 25.40 m kot aralıkları olarak tespit edilmiştir (**Figür 12, sağ üst**).

1. tabaka çalışmaları günümüz yürüme zeminini oluşturan ve bitki köklerinin yoğunlukta olduğu kısımda gerçekleştirilmiştir. Yapılan seviye inme çalışmalarında mekânın en batısında, kuzey-güney doğrultuda 0.55 m genişliğinde bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir ve bu duvarın mekânın batı yönündeki sınırını oluşturduğu anlaşılmıştır. Çalışmalarda Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir duvara ait olması muhtemel dağınık bir moloz taş grubu gözlemlenmiştir. Devam eden çalışmalarda

³³ Bu uygulama için (Foss & Dobbins 2007, fig. 16.1).

daha önceki kazı sezonlarında ortaya çıkarılan sütun dizisinin devamı olduğu gözlemlenen 35 cm çapında olan bir sütunun, üst bölümü tespit edilmiştir. 1. tabaka içerisinde 2 düşük kondisyonlu bronz sikke ve 1 cam obje ele geçmiştir.

2. tabaka olarak belirlenen kültür katmanında, yer yer küçük çaplı yangın izleri ile karşılaşmıştır. Yumuşak ve deniz kumu dokusuna sahip toprak dolgusunun içerisinde irili ufaklı moloz taşları ve kiremit parçaları gözlemlenmiştir. 1. tabakanın sonunda gözlemlenen duvar kalıntısı fotografik kayıtlar ve belgeleme çalışmalarının ardından kaldırılmıştır. Tabaka içerisinde; 1 pişmiş toprak figürin parçası, 3 kemik toka, 1 bronz obje, 1 mermer kap parçası ve 4.-5. yüzyıla tarihlenen farklı formlardaki seramik parçaları ele geçmiştir.

3. tabaka çalışmalarında ise kil oranı yüksek toprak yapısı gözlemlenirken üst yapıdan yahut duvar içerisinden düşmüş olması muhtemel moloz taş kalıntıları ve çatı kiremit parçaları tespit edilmiştir. Devam eden çalışmalarda deniz seviyesinden 26.78 m kotta kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda kiremit mezar kalıntısı tespit edilmiştir. Mezarın dip kotu ise 4. tabaka içerisine doğru devam etmektedir. Mezar SDJ-11 çalışmalarında bugüne dek tespit edilen 2. mezar olması sebebi ile SDJ-11 M 2 olarak tanımlanmıştır. M 2 mezarının üzerindeki kiremitler kaldırılarak mezar içerisine sızan toprak kalıntısı temizlenmiştir. Söz konusu mezarın içerisinde bulunan iskelet sırt üstü ve doğu batı doğrultuda uzanan, elleri bel hizasında birleştirilerek gömülmüş olan erkek bireye ait bir iskelet olarak tanımlanmıştır. M 2 numaralı mezarın içerisinde bulunan iskelet antropologlar tarafından kaldırılarak koruma altına alınmıştır (**Figür 12, sol alt**). 3. tabaka çalışmalarında 3 pişmiş toprak figürin, tokalar ve iğnelerden oluşan 7 kemik obje, metal obje ve mermer kap parçaları, az sayıda MS 3.-4. yüzyıla tarihlenen amorf seramik parçaları ele geçmiştir.

4. tabakada mekânın güney bölümüne doğru yoğunlaşan yangın geçirmiş bir evre gözlemlenmiştir (alanda ki dolgu toprağının merkez noktadan yayılma yönünden dolayı aynı tabakanın uzantısı ya da tabaklar arasındaki geçişler keskin bir kot farkına tekabül etmektedir). Yangın tabakası içerisinde çok sayıda pişirme kabına ait parçalar, mermer kaplama levha parçaları, az sayıda çatı kiremit parçaları, MS 2.-4. yüzyıllara tarihlenen seramik parçaları 6 bronz sikke, 11 kemik obje, metal obje parçaları ve 3 mermer kap parçası ele geçmiştir. Aynı tabakada kuzey duvarına bitişik ve büyük oranda tahrip olmuş bir opus sectile kalıntısına rastlanılmıştır (**Figür 12, sağ alt**).

5. ve 6. tabaka dolgu olarak aynı kültür katmanını oluşturmaktadır. Söz konusu tabakalar içerisinde küçüklü büyüklü işlevsiz taşlar, yoğun çatı kiremit ve mermer plaka parçaları tespit edilmiş olup bu dolgunun üst yapının tahribi sonucu oluşmuş olabileceği anlaşılmıştır. 0.27 m çapında, 0.85 m uzunluğunda mermer bir sütun kırık olarak, 0.62 x 0.62 m uzunlukta, ortasında 0.54 m çapında işlenmemiş bir bölümü bulunan bir sütun tamburu ele geçmiştir (**Figür 13, sol üst**). Mekânın güneybatısında opus caementicium yığıntısının hemen ön bölümünde yunus balığı üzerine binen Eros'un işlendiği mermer heykel parçası³⁴ (**Figür 13, sağ üst**), mekânın orta

³⁴ Yunus binicisi Eros kompozisyonu Hellenistik Dönem kökenli olup Roma Dönemi'nde kopyaları sevilerek işlenmiştir (Vermeule 1981, 174; Stewart 2010, 16). Eserin genel stilistik özelliklerine bakılarak, kabaca MS 1.-2. yüzyıla tarihlenmek mümkündür.

bölümünde İon mimari bezeme stiline özgü bir sütun başlığı ele geçmiştir (**Figür 13, sol alt**). Önceki çalışmalarda tespit edilen iki duvar arasındaki boşluk alanın işlevi seviye inildikçe netlik kazanmış olup 2.50 m genişliğinde bir kapı açıklığı olduğu belirlenmiştir. Tüm tabakayı oluşturan dolgu toprağı içerisinde yoğun olarak pişirme kabı parçaları, MS 2. yüzyıla tarihlenen farklı formlardaki seramik parçaları ve düşük kondisyonlu 26 bronz sikke ele geçmiştir (**Figür 13, sağ alt**). Söz konusu sikkelerin bir bölümü arka yüzünde kent girişi, ön yüzünde ise imparator betimi bulunan, Gallienus (MS 253-268) dönemi sikkeleri olarak tanımlanmıştır.

Mekânın tüm yapı evreleri ve tabakalar arasındaki geçişler düşünüldüğünde söz konusu yapının bir üst katının bulunmayabileceği öngörülebilir. 5. ve 6. tabakalarda ki yoğun çatı kiremit parçaları da tabakaları oluşturan tekil buluntu grubunu oluşturması ve duvarlara ait herhangi bir yapı elamanın bu çöküntü içerisinde bulunmaması bu durumu açıklayabilir.

I-F. Akropol Doğu (İç) Sur

Kentin savunma sistemi, 7.5 km'lik dış sur, kazılarına başlanan iç sur ve sur duvarları arasına yerleştirilen kuleler ile oluşturulmuştur³⁵. Dış sur, kentin kuzeyinde daha iyi izlenebilmekte olup doğu, batı ve güney yönde yer yer görülmektedir. Kuzey sur hattı, son 200 yıllık zaman diliminde kenti gezen gezginler tarafından aktarılmış ve gravürü çizilmiştir³⁶.

Parion'un kuzeyinde anakara ile Marmara Denizi'nin buluştuğu noktada kule yapısından başlayarak kuzey-güney doğrultulu olarak tiyatroya doğru uzayan iç sur duvarının bir kısmı geçen kazı sezonlarında gün yüzüne çıkarılmıştır. Üç sezon içerisinde kazı çalışmaları yapılan iç sur duvarının yaklaşık olarak 100 metre uzunluğundaki kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır (**Figür 14, sol üst**). İç surun uzadığı aks üzerinde, Taş Kule'nin 70 m güneyinde başka bir kule yapısına rastlanmıştır. Doğu Kule adı verilen bu yapı, diğer kuleler gibi dışı düzensiz retrogonal tekniği ile örülmüş, içi ise harçlı molozla doldurulmuştur.

2020 yılında kuzey sur duvarında gerçekleştirilen çalışma Doğu Kule ile Tiyatro arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın öncelikli amacı yapının kültür evrelerini ve dönemini saptamak, gidiş güzergâhını belirleyerek Tiyatro ile olan organik bağını tespit edebilmektir. Bunun yanında diğer bir hedef ise korunan yüksekliği ile görsel anlamda ziyaretçilerin ilgisini çekerek kentin turizm destinasyonuna katkı sağlamaktır.

Sur duvarının doğu cephesinde, 6840/45-5690/95/5700/05 no'lu açmaları kapsayan 5.00 x 5.00 m ölçülerinde üç açma ve 5.00 x 3.00 m ölçülerinde bir açmanın sınırları oluşturularak belirlenmiştir (**Figür 14, sağ üst**). Çalışılan açmalara genel olarak bakılınca batıdan doğuya, 10.00 m kottan başlayarak 6.10 m kota inen eğim tespit edilmiştir. Açmaların kuzey kesitinde net bir şekilde görünen tabakalanma referans alınarak kazı işlemine başlanmıştır. 0.10 m'lik bitki tabakasının hemen altında başlayan Tabaka 1 yer yer 0.50 m ile 1.30 m arasında yer aldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu tabaka, yoğun miktarda irili ufaklı moloz taş ve kireç harcı parçalarını kapsamaktadır. Bu moloz taşlar ve harç kalıntılarının, sandık duvar biçiminde inşa

³⁵ Ergürer & Genç, 2013, 43-55.

³⁶ Walpole 1817, 84-140; de Choiseul-Gouffier 1822, 451; Prêteux 2009, 337.

edilen sur duvarının her iki cephesini oluşturan blok taşların arasına konulan dolgu malzemesi olabileceği düşünülmektedir. Tabaka 1 içerisinde 1 yazıt parçası, 1 Herme kabartması (**Figür 14, sol alt**) ve 1 sikke ele geçmiştir. 0.86 x 0.17 x 0.06 m ölçülerindeki Herme'nin kabaca işlenmiş olması sebebiyle hangi tanrıya ithaf edildiği anlaşılamamıştır. Dikdörtgen mermer üzerine kabartma olarak işlenen figür, kaba hatlarla bir baş ve fallusu yansıtmaktadır.

Tabaka 1'de gerçekleştirilen çalışmalar esnasında 6845-5690/95 5700 nolu karelaırları kapsayan açmada blok taşlarla oluşturulan duvara rastlanmıştır. 8.30 m kotta başlayan duvarın korunan yüksekliği 0.90 m olarak ölçülmüştür. İki sıra blok taştan oluşan duvar 7.40 m kotta toprak üzerine oturtulması ile sur duvarının yıkıntısına ait bloklar ile geç dönemde inşa edildiği anlaşılmıştır. Bu tabaka içerisinde bulunan blok taşlar numaralandırılarak, taş platformuna taşınmıştır.

6840/45-5690/95 no'lu karelaırları kapsayan açmada Tabaka 1 ve 3 arasında, aynı kotlara denk gelen iki ayrı tabaka gözlemlenmiştir. Bu tabakalardan doğu yöndeki "2A", batı yöndeki ise "2B" olarak isimlendirilmiştir. Tabaka 2A'nın, 1 sikke haricinde arkeolojik veri içermediği görülmüştür. Bu tabakada Terra rossa (kırmızı renkli) toprak içerisinde az sayıda moloz taşın varlığı gözlemlenmiştir. Tabaka 2B'de ise yoğun miktarda kiremit parçası ve seramik parçalarının yanı sıra 1 sikke (CVN 1), 2 pişmiş toprak figürin parçası (kadın başı, at başı) ve 1 metal objeye rastlanmıştır. 6.70 m kotta Tabaka 2B'nin son bulduğu ve yoğun miktarda kül içeren Tabaka 3'ün başladığı görülmüştür. Yaklaşık olarak 0.20 m kalınlığındaki yangın tabakasında 1 dokuma tezgah ağırlığı, 1 sikke, 1 bronz obje, 2 terrakotta figürin parçası (Panter Ayağı ve Aphrodite Anadyomene) ve 1 kandil ele geçmiştir. Modern yol seviyesine kadar inilen alanda, yanık tabakasının altında Tabaka 4 belirlenmiş olup 5 pişmiş toprak figürin parçası ve 1 metal obje ele geçmiştir. Bu tabakada, deniz seviyesinden 6.10 m kotta sur duvarının bir kısmının üzerine inşa edildiği anlaşılan ve bir önceki evreye ait olduğu düşünölen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu sıvalı duvar tespit edilmiştir.

2019 sezonunda, 6850-5695 nolu açmada gerçekleştirilen çalışmalar esnasında, 6.10 m kotta başlayan kuzey-güney doğrultulu tek sıradan oluşan taş dizisi belirlenmiştir. 5.60 m uzunluğunda, 0.55 m genişliğindeki taş dizisinin toprak üzerine oturtulduğu anlaşılmıştır. Bu sezon yapılan çalışmalar doğrultusunda güney yönde devam etmediği anlaşılan taş dizisi belgeleneerek kaldırılmıştır (**Figür 14, sağ alt**).

I-G. Agora ve Depo Binası

Agora ve Depo Binası olarak adlandırılan ve daha önceki sezonlarda kazı çalışması yapılan karelaırlar lokal koordinat sisteminde belirlenmiştir. Ancak 2020 çalışma programında söz konusu alan, yeniden karelaırlara bölünerek grid sistemi uygulanmak üzere planlanmıştır. Kentin tamamına uygulanan Uluslararası Yersel Referans Sistemine (ITRF) göre sektörün karelaırlar sistemini oluşturan x, y ve z koordinatları revize edilmiştir (**Figür 15, sol üst**). Daha önce kazılan mekân ve çevresinde, ilerleyen periyotlarda daha sistemli çalışabilmek için ITRF baz alınarak yeni çalışma alanları belirlenmiştir ve başlangıç noktası olarak deniz seviyesinden 8.50 m kot referans alınmıştır (**Figür 15, sağ üst**). Seviye inme çalışmaları topografyayı oluşturan, günümüz atıkları, moloz taş dolgusu ve bitki köklerinden oluşan batı-doğu aksta eğime sahip olan 6720-5770, 6725-5770, 6730-5770, 6730-5765 numaralı

karelaajlarda-açmalarda 1. ve 2. tabakayı oluşturan dolgunun atımı ile sürdürülmüştür. Söz konusu alanda yapılan bu çalışma daha sonraki sezonlar da kazısı yapılması muhtemel karelaajların rehabilitasyonunu sağlamak adına gerçekleştirilmiştir.

1. tabaka çalışmalarında günümüz atıkları ile karışık bir dolgu gözlemlenmiştir. Karelaajın tam olarak orta noktasına denk gelecek şekilde kuzey-güney doğrultuda ilerleyen ve büyük oranda tahrip olduğu tespit edilen bir duvar kalıntısına rastlanmıştır (**Figür 15, sol alt**). Geç Bizans dönemi seramikleri ve düşük kondüsyonlu 2 bronz sikke ele geçmiştir.

2. tabaka çalışmalarında herhangi bir mimari unsur ile karşılaşılmazken yoğun sayılabilecek bir moloz taş dolgusu ile karşılaşmıştır. Söz konusu çalışmalarda düşük kondüsyonlu 4 bronz sikke, 2 pişmiş toprak figürin parçası ve 2 metal objenin yanı sıra az sayıda Bizans dönemi seramik parçaları ele geçmiştir. Çalışmaların yürütüldüğü tüm alanlarda deniz seviyesinden 8.00 m yükseklikte kazı çalışmaları tamamlanmıştır (**Figür 15, sağ alt**).

II. Arazi Restorasyon ve Konservasyon Uygulamaları

Parion antik kenti 2020 yılı kazı sezonu içerisinde planlanan alanlarda önleyici ve etkin koruma uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamalar kapsamında temizlik, yatak harcı yenileme, bordür, derz, sıva sağlama, enjeksiyon ve kış kapatma uygulamaları yer almaktadır. Bu alanların dışında acil müdahale gereken yerlerde gerekli önleyici koruma yöntemleri uygulanmış, söz konusu alanların durumu stabil hale getirilmiştir.

Arazide yapılan restorasyon ve konservasyon uygulamalarının amacı; bir sonraki kazı sezonuna kadar geçen sürede mevsim şartlarına bağlı oluşabilecek tahribatlara karşı önleyici koruma yöntemlerini uygulamaktır. Mevsimlerin neden olabileceği tahribatlar şunlardır:

- 1) Yağmur ve kar suyunun orijinal harcı aşındırarak yok etmesi
- 2) Rüzgârın taşıdığı bitki tohumlarının boşluklara yerleşip o boşluklarda gelişmeleri sonucunda köklerin yaratacağı fiziksel bozulmalar
- 3) Gece ve gündüz sıcaklık farkından dolayı donma - çözülme sonucu harçlarda ve yüzeylerde oluşturacağı tahribat.

Tiyatro, Roma Hamamı, Sondaj 10 (Büyük Hamam) ve Odeion'da genel ve detaylı temizlik işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bitki oluşumları bağ makası ile kesilmiş toz ve toprak tabakaları yumuşak uçlu fırçalar ile detaylı temizlenmiştir.

II-A. Tiyatro

Yapı içinde detaylı temizlik yapılmıştır. Orkestra bölümü ön ve arka taraflarında oluşan bitki ve bitki kökleri temizlenmiştir. Orkestra arkasında bulunan künklerde, bitki gelişimini ve kırılıp dağılmasını önlemek amacıyla dere kumu ile kapatılmıştır. Orkestra ön bölümünde mermer plakaların yerlerinden düştüğü ve duvar sıvasının tozuma ve pullanmaya başladığı görülmüştür. Plakalar toz ve topraktan arındırıldıktan sonra yatak harcı yenilenmiş ve bordür uygulaması ile sağlanmıştır. Tozuyan ve dökülen duvar sıvalarının sağlanması için ilk

olarak % 5'lik ve %10'luk Primal AC33* (sıva ve fresk kaplı yüzeyler için birleştirici ve sabitleyici olarak tutmayı ve elastiteyi artırmak için kullanılan kimyasal malzeme) yüzeye ve boşluklara uygulanmış ardından bordür işlemi ile konservasyon tamamlanmıştır (**Figür 16, sol üst**). Sahne binası güneyinde, pulpituda bulunan mermer döşemelerin dağıldığı ve derzlerinin tahrip olduğu gözlemlenmiştir. Dağılan mermerlerin yatak harcı yenilenmiş ve derz ve bordür uygulaması yapılmıştır.

II-B. Roma Hamamı

Duvar sıvaları, fresko ve mermer plakalarda bordür, derz ve enjeksiyon işlemleri yapılmıştır. Sıvaların duvar ile olan bağlantısının zayıfladığı ve büyük oyukların olduğu görülmüştür. Bu oyuklara yuva yapan biyolojik canlılar ve bitki oluşumları nedeniyle sıvalarda kopma ve parçalanmaya neden olmuştur. Yumuşak uçlu fırçalar ve puar yardımı ile mekanik temizliği yapılan fresko ve sıvaların, bordür ve enjeksiyon yaparken tahrip olmasını engellemek için %10'luk Primal AC33 uygulanmıştır. Ardından bordür ve derz işlemi hazırlanan kireç harcı ile sağlamlaştırma işlemi yapılmıştır. Freskoda malta harcı (duvar resimlerinin, sıvalarının enjekte edilmesi yolu ile güçlendirmelerinin yapıldığı sıcak, soğuğa ve çözülebilir tuzlara dirençli malzeme) ile yapılan enjeksiyon uygulaması düşey durumu göz önünde bulundurularak mukavemeti artırılmaya çalışılmıştır. Calidarium bölümünde yer alan mermer taban döşemenin yatak harcı yenilenmiş ardından derz ve bordür işlemleriyle konservasyon işlemleri tamamlanmıştır (**Figür 16, sağ üst**). Apodyterium'da kanalı kapatan taş kapağın restorasyonu yapılmıştır. Numaralandırılan taş parçaları kontrollü bir şekilde kaldırıldıktan sonra laboratuvara getirilmiş ardından toz tabakalarından arındırılmıştır. Kırık yüzeylerde taşın yapışmasını engelleyecek parçaların bisturi ile mekanik temizliği yapılmıştır. Alkol ile, birleşen yerlerin temizliği yapıldıktan sonra çift bileşenli yapıştırıcı olan Araldite AY-103 hazırlanıp kırık olan iki yüzeye taşmayacak şekilde uygulanmıştır.

II-C. Sondaj 10 (Büyük Hamam)

Duvar sıvalarında bordür uygulaması yapılmıştır. Taban mermerinde oluşan bitki ve toprak tabakası temizlenmiş daha sonra mermerin derz işlemi ve yerinden kopmuş mermer parçalarda yatak harcı işleminin ardından bordür ile sağlamlaştırılmıştır (**Figür 16, sol alt**).

II-D. Odeion

Orkestrada bitki gelişimini önlemek, insan ve hayvan tahribatını en aza indirmek amacıyla kış mevsimi kapatma uygulaması yapılmıştır. İlk olarak orkestranın tamamını örtecek şekilde, mermer zemine zarar vermeyen, yapışmayan jeotekstil ile kapatılmıştır. Daha sonra koridordan başlanarak bütün zemine, 20-25 cm kalınlığında dere kumu serilmiştir. Kontrollü ve eşit şekilde serilen kumun üzerine geçirgenliği azaltmak için 10-15 cm kalınlığında çakıl serilmiş ve önleyici koruma kapsamında uygulama tamamlanmıştır (**Figür 16, sağ alt**).

Venedik Tüzüğü (1964) madde 15; Yıkıntılar korunmalı, mimari unsurların ve buluntuların sürekli korunması için gerekli önlemler alınmalıdır. Bundan başka, kültür varlığının anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak her çareye başvurulmalıdır. Bütün yeniden inşa işlemlerinden peşinen

vazgeçilmelidir. Yalnız anastylosis'e yani mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya getirilmesine izin verilebilir. Birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırt edilebilecek nitelikte olmalı ve bu, anıtın korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır.

Bu ilkelere ve kararlara uyarak Parion antik kenti arazi restorasyon ve konservasyon çalışmaları, ortaya çıkarılmış her eser ve çıkarılacak olan her eser için, buldukları durumlara göre aktif veya pasif restorasyon/konservasyon uygulamaları ile özgünlüğünü bozmadan, gerek geleneksel gerekse günümüz yöntemleriyle sistemli bir şekilde devam etmektedir.

III. Laboratuvar Koruma Onarım Çalışmaları

Parion kazısı 2020 yılı çalışmalarında, Roma Hamamı, Nekropol, Odeion, Agora ve Dükkanlar, Sur Duvarı, Tiyatro ve sondajlarda kazı çalışmaları devam etmiştir. Yüzey buluntuları da dahil olmak üzere 85 bronz sikke, 45 adet metal buluntu, 26 adet cam buluntu, 102 adet seramik buluntu, 37 adet kemik buluntu, 6 adet taş/mermer buluntu ve 3 adet heykeltıraşlık eser olmak üzere toplamda 304 adet buluntunun koruma onarım çalışmaları tamamlanmıştır.

Koruma onarımdaki amaç; toprak üstünde bulunan ya da toprak altından ele geçen kültür varlıklarının, bulunduğu haliyle belgelenmesi ve mevcut durum tespitinin yapılarak koruma onarım basamaklarını takip çerçevesinde çalışmaların yürütülmesini kapsamaktadır, ayrıca; çalışmalar esnasında eserlere en az zararlı onarım yöntemlerinin seçilmesi, eserlerin aslına sadık kalınarak korunması ve eserlerden elde edilecek olan bilimsel verilerin belgelenmesi amaçlanmaktadır³⁷.

III-A. Metal Eserler Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarım Yöntem ve Uygulamaları

Toprak altında kaldığı süre boyunca bozulmaya uğrayan metal eserlerin kazı çalışmalarıyla birlikte açığa çıkarıldığı andan itibaren de bozulma süreci devam etmektedir. Bu nedenle toprak altı ortamdaki çıkarılan metal eserlerin mevcut durumunun korunması ve stabilize edilmesi aşamasında uygulanacak koruma-onarım yöntemlerine ayrıntılı bozulma tespiti ve gözlemlerin ardından karar verilmesi gerekmektedir.

Metal eserlerin belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra gözlemsel tespitlerin verilerine göre uygulama yöntemleri eser bazında belirlenmektedir. Parion Kazısı koruma onarım laboratuvarında metal eserler üzerinde mekanik ve kimyasal temizlik yöntemleri kullanılmaktadır. Mekanik temizlik işlemleri gerekli görülen eserlerde stereo mikroskop yardımıyla yapılmaktadır. Kimyasal yöntemler içerisinde bazı zayıf asit uygulamaları nadiren uygulanmaktadır.

Bakır Alaşımı: Kazı çalışmalarında ele geçen bakır alaşımı eserler üzerinde yoğun ve yumuşak toprak tabakası oluşumuyla birlikte genel olarak aktif ve aktif olmayan bakır klorür, bakır oksit ve bakır karbonat oluşumları gözlemlenmiştir. Genel olarak kondisyonları sağlam olan bakır alaşımı eserler üzerindeki patina tabakaları ince olup kimi eserlerin yüzeylerinde hiç bulunmamaktadır. Buluntular üzerindeki toprak tabakası kontrollü olarak bisturi ile kaldırılarak mikroskop altında mekanik

³⁷ Parion koruma onarım laboratuvar çalışmalarının detayları için bkz. Yılmaz 2020, 525-543.

temizlik işlemi yapılmaktadır. Ayrıntılı temizlik işlemleri biten buluntulara BTA (benzotriazol) uygulanarak mevcut korozyonun pasivizasyonu sağlanmaktadır. Akrilik reçine (PB-72) çözeltisi seyreltik olarak uygulanarak eser yüzeyinde ince bir film tabakası oluşturularak atmosfer ile bağlantısı kesilmektedir.

BTA (Benzotriazol) Uygulama Prosedürü

%3 olarak hazırlananır. BTA etanol içerisinde çözündürülür. Vakumlu desikatör içinde vakum altında 24 saat bekletilerek uygulanır.

Demir Eserler: Demir buluntular üzerinde genel olarak gözlemlenen demir oksit oluşumları, çatlak korozyonu ve kabuk atlı korozyon oluşumudur. Demir toprak altında yoğun şekilde korozyona uğrayan bir metal olduğundan kazılarda ele geçen demir buluntular düşük kondisyonludur.

Yüzeydeki toprak tabakası bisturi yardımı ile alındıktan sonra, gerekli görüldüğü durumlarda demir eserler mikroskop altında incelenerek gözlemsel olarak bozulmalar tabakalandırılarak tespiti sağlanmaktadır. Demir eserler üzerindeki korozyon mekanizmaları bisturi yardımıyla mekanik olarak yüzeyden uzaklaştırılır. Ancak daha yoğun ve sert korozyon yapısına sahip olan eserler düşük devirde dramel kullanılarak bozulmanın sertlik derecesine ve buluntunun mekanik dayanımına göre seçilen farklı özelliklerdeki uçlar kullanılarak temizlenmektedir (**Figür 17, sol üst**). Bu işlem kontrolsüz olduğundan buluntunun mekanik direncini iyi gözlemek gerekir. Temizlik işleminden sonra asetonda %3 oranında çözündürülen akrilik reçine (PB-44) demir yüzeyine uygulanarak atmosferle bağlantısı kesilir ve uygun sıcaklık ve nem de depolanmasına özen gösterilir.

Altın Eserler: Altının kararlı bir metal olmasından dolayı üzerinde korozyon tabakası görülmemektedir. Ancak aşınma ve kullanıldığı dönemden kaynaklı oluşabilecek çeşitli kırılma, eğilme ve bükülme gibi fiziksel tahribatlar gözlemlenmektedir.

Gümüş Eserler: Gümüş eserler üzerinde genellikle gümüş sülfür ve gümüş klorür bozulmaları gözlemlenmektedir. Gümüş sülfür obje yüzeyinde siyahımsı mat bir kararma şeklinde kendini belli ederken, gümüş klorür mat kirli beyaz (grimsi) bir tabaka olarak tespit edilmektedir. Ayrıca yumuşak yapısından dolayı çoğu zaman aşım halinde karşımıza çıkan gümüş eserler üzerinde, aşım yapıldığı malzemeden de kaynaklı olarak çeşitli korozyon oluşumları görülebilmektedir. Özellikle bakır ve alaşımlarıyla bir arada bulunmuş olan veya aşım yapılan gümüş eserlerin yüzeyinde aşımın miktarına göre farklı yoğunlukta bakır korozyon türleriyle karşılaşmaktadır. Korozyon tabakası belirlenen gümüş eser yüzeyindeki bozulmalar gümüşün yumuşak yapısından dolayı mekanik yöntemlerle uzaklaştırılamamaktadır. Bu nedenle saf su içerisinde %5 - 15 oranında hazırlanan EDTA yardımıyla bozulmalar objeden uzaklaştırır. Bu işlemi yaparken tespit edilen bozulma mekanizmasına göre eser EDTA içerisine daldırılır veya yüzey pamuğa sarılı bambu çubuk yardımıyla lokal olarak silinir. Daldırma işlemi sırasında eser belirli aralıklarla kontrol edilmeli bozulmanın verdiği tepkimeye göre EDTA oranı arttırılmalı veya işlem sonlandırılmalıdır. İşlemden önce eser yüzeyindeki küçük bir alanda deneme

yapılarak eserin kimyasala verdiği tepki gözlemlenebilir. İşlemden sonra eserin alkol ile yıkanarak kimyasal kalıntılardan arındırılması gerekmektedir.

Kurşun Eserler: Çok yumuşak bir yapıya sahip ve korozyona karşı oldukça dayanıklı olan kurşun eserler yüzeyinde genellikle beyaz renkli kurşun karbonat veya koyu renkli kurşun sülfat patinaları gözlemlenmektedir. Aynı zamanda toprak altında geçirdiği süreçten kaynaklı olarak bazen yüzeyde sert toprak tabası veya kalker oluşabilmektedir. Genellikle yüzeyinde yoğun bir korozyon gözlemlenmeyen kurşun eserler üzerindeki patinalar, çoğu zaman bisturi ve/veya diş fırçası yardımıyla eserden uzaklaştırılır. Ancak Kurşun toksik bir metal olduğu için temizlik işlemi sırasında mutlaka maske ve eldiven kullanılmalıdır.

III-B. Cam Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Onarımı yapılan cam eserler üzerinde genel olarak irizasyon, matlaşma, opaklaşma, kahverengi lekelenmeler ve crizzling gözlemlenmektedir. Camların yüzeylerinde biriken toprak tabakası yumuşak uçlu fırçalarla temizlenmekte ve yüzey hassas durumda olduğundan %50 oranında alkol:saf su karışımına pamuklu çubuk daldırılarak cam parçaların yüzeyleri lokal olarak temizlenmektedir.

III-C. Kemik Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Ele geçen kemik buluntular üzerinde lokal olarak kalker oluşumları görülmektedir, bu oluşumlar %50 oranında alkol:saf su karışımı ile pamuklu çubuk yardımıyla temizlenmektedir (**Figür 17, sağ üst**).

III-D. Seramik ve Terracotta Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Ele geçen seramik buluntuların yüzeylerinde kalker oluşumları gözlemlenmektedir. Zayıf veya kuvvetli olarak yüzeye tutunmuş kalker oluşumları çok yoğun olmadığı sürece buluntuya mekanik veya fiziksel baskı yapmadığından esere zararlı olmadığı bilinmektedir. Yalnız bezemeli, boyalı, figürlü bir obje ise ayrıntıların görülmesini güçleştireceğinden seramik yüzeye zarar vermeden obje üzerinden kaldırılmaktadır. Özellikle boyalı seramikler üzerinden kalkeri kaldırırken dikkatli olunmalıdır çünkü boya tabakası üzerinde birikmiş olan kalker alınırken boya tabakası da beraberinde alınabilmektedir. Kalkerin, tutunmuş olduğu yüzeyin ve boyanın niteliği bu durumda önem taşımaktadır ayrıca kalkerin yüzeye tutunma kuvveti de kontrol edilerek kalkerin kaldırılması için en uygun yöntem belirlenebilmektedir (**Figür 17, sol alt**).

Boyalı ve bezemeli seramikler zarar görebileceği düşüncesi ile akan su altında yıkanmamaktadır, %50 alkol:saf su karışımı ile temizlenmektedir. Temizliğe başlanmadan önce boya kayıplarının olup olmadığı küçük alanlarda test edilmekte ve temizlik işlemine devam edilmektedir. Kırık olarak ele geçen seramik parçaları eşleşiyorsa %50 oranında asetonda çözdürülen akrilik reçine (PB-44) ile birleştirilmektedir. Onarım işlemleri tamamlanmış olan buluntunun yüzeyinde kabuklanma var ve az pişmişse ya da boyalı, figürlü bir yüzeye sahipse, depo koşulları da gerekenden sıcak ve nemli olacaksa seramik yüzeye %2 oranında asetonda çözdürülmüş akrilik reçine (PB-72) emdirilmektedir. Paraloid emdirme işlemi gerekli görülüyorsa tekrarlanabilir. Eksik parçaya sahip olan seramik buluntular 2/3

oranında tamamlanabiliyorsa alçı tımlama yapılabilir. Tercihen cidarlardan yarım santim aşağıda veya eşit yükseklikte olmaktadır. Uygun renkte akrilik boya ile boyanarak işlem tamamlanmaktadır. Kırık olarak ele geçen terrakotta eserler asetonla %50 oranında çözdürülen akrilik reçine (PB-44) ile birleştirilmektedir.

Paraloid B-72 Uygulama Prosedürü

Buluntuların yapım malzemesine ve bozulma durumlarına göre oran değişebilmekle birlikte %2 den %5'e kadar uygulanabilmektedir. Paraloid B-72 aseton içerisinde çözdürülerek fırça yardımıyla uygulanmaktadır, fakat sikkelerde daldırma yöntemi kullanılmaktadır. Buluntuların yüzeyini akrilik reçine ile kaplamanın amacı koruyucu film tabakası oluşturarak atmosfer koşullarına karşı dayanıklı olmasını sağlamaktır. Yüzeyde film tabakası oluşturmanın yanı sıra buluntunun kılcal çatlak veya gözeneklerinin içine sızarak sağlamlaştırma da sağlamaktadır.

III-E. Taş ve Mermer Buluntular Üzerinde Görülen Bozulmalar ve Koruma Onarımı

Genelde kırık ve eksik parçalı olarak ele geçen taş ve mermer buluntular üzerinde yoğun olarak kalker oluşumları gözlemlenmektedir. Buluntuların temizlenmesinde mekanik yöntemlerin seçilmesine özen gösterilmektedir. Kavitrone ve dramel buluntuların ihtiyacına göre farklı uçlar ile kullanılarak kalker oluşumları mümkün olduğunca buluntu yüzeyinden uzaklaştırılmaktadır. Mekanik işlemlerden sonra akan su da veya atomize su püskürtme cihazı kullanılarak buluntular yıkanarak temizlik işlemi sonlandırılmaktadır (**Figür 17, sol alt**). Kırık olan buluntuların birleştirilmesinde farklı yöntemler kullanılmıştır. Boyut olarak küçük ve ağırlık olarak düşük olan buluntular epoksi (30 min.) kullanılarak birleştirilmektedir. Büyük boyutlu ve daha ağır olan buluntuların yapıştırılmasında taş aralditi (AY 103/REN HY 956) kullanılmaktadır.

III-F. Depolama

Sikkeler boyutlarına göre özel olarak hazırlanmış dolaplarda muhafaza edilmektedir. Metal eserler (bronz, demir, kurşun) etafomda objelere uygun olarak açılan yuvalara yerleştirilmekte ve ara yüzey oluşturmak için nötr kumaş kullanılmaktadır. Dayanıklı ve korunma durumu iyi olan bazı demir eserler ve kurşunlar ise kilitli poşetlere konularak uygun bir polietilen kutu içerisinde korunmaktadır. Cam eserler ve parçaları polietilen kutular içerisinde nötr kumaş ve asitsiz kâğıt ile desteklenerek muhafaza edilmektedir. Seramikler duruş yönüne göre etafom ile taban oluşturularak saklanmaktadır. Gerektiğinde asitsiz kâğıt kullanılarak desteklenmektedirler. Daha küçük boyuttaki seramik eserler ise polietilen kutular içerisine yerleştirilmiş asitsiz kâğıtlar ile desteklenerek saklanmaktadır. Genel olarak nem alma silika jeller ile sağlanmaktadır. Depoda güvenli bir şekilde yerleştirilmiş olan nem alma cihazı kullanılmaktadır. Kontrolü depo dışından sağlanmaktadır.

IV. Antropolojik Çalışmalar

Parion kenti 2020 kazı sezonu antropoloji çalışmalarında, Güney-Tavşandere Nekropolisi'nden ele geçirilen 14 birey, SDJ 11 kazı alanından (**Figür 18, sol üst**) ele geçirilen 1 birey (**Figür 18, sağ üst**) ve geçmiş yıllarda ele geçirilmiş olan iskeletlerin

değerlendirilmesi amaçlanmıştır. 2020 yılında farklı sektörlerden ele geçirilen 15 birey ve geçmiş yıllarda ele geçmiş olan kemiklerin temizliği ile çalışmalara başlanmıştır.

Güney-Tavşandere Nekropolisi'nden Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlendirilen 5'i basit toprak mezar (**Figür 18, sol alt**), 8'i kiremit mezar (**Figür 18, sağ alt**) olmak üzere toplamda 13 mezardan yapısından 14 bireye ait sağlam ve parçalanmış iskelet parçaları ele geçirilmiştir. Mezar 242 numaralı mezar yapısından elen geçen kemiklerin, genç erişkin kadın bir bireye ve 0-3 yaş aralığında bir bebeğe ait olduğu tespit edilmiştir. Ele geçirilen diğer iskelet parçalarından Mezar 206, 239, 241, 242, 242/2 ve 245 no.lu mezarların demografik analizleri yapılabilmektedir (**Tablo 1**). Buna göre; 2'si erkek, 3'ü kadın olan 5 bireyin cinsiyeti, 1'i bebek, 1'i genç erişkin, 2'si orta erişkin, 2'si ileri erişkin olan toplam 6 bireyin yaş dağılımları tespit edilmiştir. Geriye kalan diğer 8 mezara ait kesin bilgiler antropolojik açıdan yeterli olmadığı için tayin edilememiştir.

Mezar No	İskeletin Korunma Durumu	Cinsiyet	Yaş
206	Orta	Kadın	Orta Erişkin
239	Kötü	Erkek	İleri Erişkin
241	Çok Kötü	Kadın	Orta Erişkin
242	Çok Kötü	Kadın	Genç Erişkin
242 /2	Çok Kötü	-	0-3 Yaş
245	İyi	Erkek	İleri Erişkin
Toplam		5	6

Tablo 1: Güney-Tavşandere Nekropolis'i Bireylerinin Demografik Dağılımı

SDJ 11 kazı alanından Roma Dönemi'ne tarihli kiremit mezardan ele geçirilen Mezar 2 numaralı birey ve Arkaik Dönem'den başlayıp Roma Dönemi'ne kadar tarihlendirilen geçmiş yıllarda Güney-Tavşandere Nekropolisi'nden ortaya çıkarılmış olan iskeletlerin paleoantropolojik analizleri sonucunda; 6 bebek, 1 çocuk, 1 adölesan, 15 genç erişkin, 19 orta erişkin, 6 ileri erişkin ve antropolojik anlamda kesin bilgileri yetersiz olan 48 birey olmak üzere (**Tablo 2**), 18 Erkek birey (%19), 27 Kadın birey (%28) ve 51'i (%53) belirsiz olan 96 bireyden 48'nin yaş dağılımı ve 45 bireyin cinsiyeti tespit edilmiştir (**Tablo 2**).

Cinsiyet	Toplam (N)	Yüzde (%)
Erkek	18	19
Kadın	27	28
Belirsiz	51	53
Toplam	96	100

Tablo 2: SDJ 11 ve Geçmiş Yıllarda Çıkarılmış olan İskeletlerin Cinsiyet Dağılımları

Parion kenti 2020 kazı sezonu Antropoloji çalışmalarında Güney-Tavşandere Nekropolis'i ve SDJ 11 kazı alanlarından ele geçen iskeletler ile geçmiş yıllarda ele geçen iskeletlerin paleoantropolojik analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucuna göre toplamda 110 bireyden 54 bireyin yaşı, 50 bireyin ise cinsiyeti tespit edilmiştir

Sonuç

2020 kazı sezonunda yedi sektörde yürütülen arkeolojik kazı, koruma onarım çalışmaları neticesinde 72 adet envanterlik, 402 adet etütlük eser bulunmuş olup tamamının restorasyon ve konservasyon işlemleri tamamlanmıştır. Odeion'un sahne binasının önünde daha önceki kazı sezonlarında ortaya çıkarılan geç dönem yapılarına ait alan kazı çalışmaları 2020 yılında da devam ettirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalar kentin MS 5. yüzyıl sonrasındaki Bizans Dönemi mimari yapılanmasının çözülebilmesi ve genel sonuçlar elde edilebilmesi anlamında önemli bir veri bütünlüğü ortaya koymuştur. Güney-Tavşandere Nekropolisinde gerçekleştirilen çalışmalarda toplamda on iki farklı tipte kiremit mezar ve bir adet tahrip olmuş mezarda kazılar gerçekleştirilmiştir. Hellenistik Dönemden MS 2. yüzyıl aralığına kadar Parion Güney-Tavşandere Nekropolisinde mezar buluntuları repertuarını yansıtan eserlerin ele geçtiği mezarlardan M 234; kiremitlerin doğrudan iskeletin üzerine kapatılması nekropolisin Hellenistik verileri açısından bir ilk olup, nekropolisde yeni bir mezar tipi olarak belirlenmiştir. Kentte 2020 yılı kazı çalışmalarının yapıldığı bir diğer yapı ise; Büyük Hamamdır (Sondaj 10). Parion'da Yamaç Hamamı ve Roma Hamamında sonra tespit edilen üçüncü hamamdır. Yansıttığı mimari teknikler bakımından diğer iki hamamdan daha büyük inşa edildiği anlaşılan yapı Büyük Hamam olarak isimlendirilmiştir³⁸. Soğuk- ılık- sıcak döngünse ait veriler henüz ele geçmemiş olmasına rağmen gerek ısıtma sistemi gerekse mimari teknikleri yapının isimlendirilmesi konusundaki net ifadeler kullanılmasını sağlamıştır. Kentte üçüncü hamamın bulunması Parion halkının Roma geleneklerine uyumu konusunda önemli bilgiler vermektedir. Parion'da sosyal yaşam için önemli olan bir diğer hamam olan Roma Hamamı çalışmaları impluviumda devam etmiştir. Bu bölüm MS 2. yüzyılın sonlarında hamamın ikinci kullanım evresinde inşa edilmiştir. Roma konutlarında yoğun olarak kullanılan impluvium peristil geleneğinin Roma hamamlarına uyarlanması iyi bir örneği olup Anadolu Roma hamam mimarisinde Parion Roma Hamamına özgü bir uygulama olarak değerlendirilebilir³⁹. 2020 yılında kazı çalışmaları yapılan bir diğer çalışma alanı ise; Akropol Doğu (İç) Sur duvarıdır. Burada çalışmalar Doğu Kule ile Tiyatro arasında gerçekleştirmiş iki yapının organik bağının tespit edilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ancak burada yer alan yoğun dolgu bu bağlantının tespitini zorlaştırmaktadır. Akropol (Sondaj 11-1), Agora ve Depo Binasında ise kısa süreli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar 2021 yılı çalışmalarına zemin hazırlamak için planlanmıştır. Arkeolojik çalışmaların yanı sıra koruma onarım çalışmaları ve antropolojik çalışmalar devam ettirilmiştir. Koruma onarım çalışmaları arazi ve laboratuvar uygulamaları olarak iki bölüme ayrılmış ve

³⁸ İsimlendirme için bkz. Yılmaz 2022, 194.

³⁹ Yılmaz 2022, 201.

ayrı ekipler kurularak gerçekleştirilmiştir. Antropolojik çalışmalar 15 birey ve geçmiş yıllarda ele geçmiş kemikler üzerinde yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Anadolu 2001

Anadolu, M. (2001). İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Avram 2004

Avram, A. (2004). "The Propontic Coast of Asia Minor", M. H. Hansen, T. H. Nielsen (Eds.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, New York, 974-999.

Başaran & Kasapoğlu 2014

Başaran, C. & Kasapoğlu, H. (2014). "Parion Odeionu 2010-2013", H. Kasapoğlu - M. A. Yılmaz (Eds.), *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 40. Kuruluş Yılı Armağanı - Anadolu'nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40 Yılı*, Ankara, 193-207.

Baydur 1979

Baydur, N. (1979). "Byzantion'da Basılmış Bir Lysimachos Postumus'u", VIII. Türk Tarih Kongresi, I. Cilt, 533-537.

Bingöl & Kökdemir 2012

Bingöl, O. & Kökdemir, G. (2012). "Menderes Magnesia'sı (Magnesia ad Maeandrum) (1984-2010)", *Dtcf Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)*, Anadolu/Anatolia Ek III.2, 391-404.

Boardman & Hammond 1982

Boardman, J. & Hammond, N. G. L. (1982). *The Expansion of the Greek World Eighth to Sixth Centuries B. C.* The Cambridge Ancient History Vol. III, Part 3, Cambridge: University Press.

Carter 1998

Carter, J. C. (1998). *The Chora of Metaponto The Necropoleis*, Vol. 1, Texas.

De Choiseul-Gouffier 1822

De Choiseul-Gouffier, M. G. F. A. (1822). *Voyage Pittoresque de la Grece*, (Tome Second), Paris.

Dündar 2006

Dündar, E. (2006). *Hellenistik ve Roma Dönemleri Patara Unguentariumları (Yüksek Lisans Tezi)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Dusenbery 1998

Dusenbery, E. B. (1998). *Samothrace: The Necropoleis, The Nekropoleis and Catalogues of Burials*, Princeton: Princeton University Press.

Dündar 2008

Dündar, E. (2008). *Patara Unguentariumları - Patara IV.1. İstanbul: Ege Yayınları.*

Ergürer & Genç 2013

Ergürer, H. E. & Genç, M. S. (2013). "Sur Duvarları, Kuleler, Kapılar ve Limanlar", C. Başaran (Ed.), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti PARİON 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, 43-55.*

Foss & Dobbins 2007

Foss, P. & Dobbins, J. J. (2007). *The World of Pompeii*. London: Routledge.

Gaitsch 2005

Gaitsch, W. (2005). *Eisenfunde aus Pergamon. Geräte, Werkzeuge und Waffen mit einem Beitrag von G. Gassmann und A. Hauptmann*, Berlin: De Gruyter.

Gerdings 2016

Gerdings, H. (2016). *Later, laterculus, and testa: New perspectives on Latin brick terminology*, *Opuscula*, 9, 7-31.

Gülbay 2003

Gülbay, O. (2003). *Eskiçağ'da Tuvalet Kültürü*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Hammond & Scullard 1970

Hammond, N. G. L. & Scullard, H. H. (1970). *The Oxford Classical Dictionary*. London: Oxford University Press.

İplikçioğlu 2007

İplikçioğlu, B. (2007). *Hellen ve Roma Tarihi'nin Anahatları*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Jean-Pierre 2005

Jean-Pierre, A. (2005). *Roman Building, Material and Techniques*, (Çev: A. Mathews), London and New York: Routledge.

Jones 1971

Jones, A. H. M. (1971). *The Cities of The Eastern Roman Provinces*, London: Oxford University Press.

Kasapoğlu 2013

Kasapoğlu, H. (2013). "VII. Nekropol", C. Başaran (Ed.) *Antik Troas'ın Parlayan Kenti PARİON, 1997-2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, 107-136.*

Kaya & Tan 2006

Kaya, E. & Tan, T. (2006). "2004 Yılı Bandırma-Doğruca Köyü Banvit Kazısı", 15. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu, Ankara, 41-52.

Kaya 2006

Kaya, F. H. (2006). Soli/Pompeiopolis Mezar Tipolojisi. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Keleş 2011

Keleş, V. (2011). "Parion History from Coins", XIV International Numismatic Congress Proceedings, Glasgow 2009 237-245.

Keleş & Çelikbaş 2014

Keleş, V. & Çelikbaş, E. (2014). "Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 145, 75-84.

Keleş et al. 2019

Keleş, V. - Ergürer, H. E. - Kasapoğlu, H. - Çelikbaş, E. - Oyarçin, K. - Kaba, H. - Yılmaz, A. - Kasapoğlu, B. E. - Yılmaz, M. D. - Akkaş, İ. - Akın, E. (2019). "Parion 2017 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 40/III, 595-616.

Keleş et al. 2020

Keleş, V. - Kasapoğlu, H. - Çelikbaş, E. - Kaba, H. - Oyarçin, K. - Yılmaz, A. - Kasapoğlu, B. E. - Yılmaz, M. D. - Akkaş, İ. - Akın, E. - Özmen, S. (2020). "Parion 2018 Sezonu Kazı, Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 41/4, 391-414.

Knigge 1976

Knigge, U. (1976). Kerameikos: Ergebnisse der Ausgrabungen, Band IX, Berlin: De Gruyter.

Koloski-Ostrow 2015

Koloski-Ostrow, A. O. (2015) The Archaeology of Sanitation in Roman Italy: Toilets, Sewers, and Water Systems, North Carolina: UNC Press Books.

Kunisch 1972

Kunisch, N. (1972). "Grabfunde aus dem Stadtgebiet von Bergama", Pergamon Gesammelte Aufsätze, PF I, Berlin.

Magie 1950

Magie, D. (1950). Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century after Christ, Vol. I: Text. New Jersey: Princeton University Press.

Mert et al.2018

Mert, İ. H. - Şahin, R. - Altın, A. A. (2018). "Prusa Ad Olympum'dan Bir Oda Mezar", *International Journal of Social Inquiry* Vol. 11, 203-254.

Neudecker 1994

Neudecker, R. (1994). *Die Pracht der latrine: zum Wandel oeffentlicher Beduerfnisanstalten in der kaiserzeitlichen Stadt*, München: Verlag Dr. Friedrich Pfeil.

Özer 2013

Özer, E. (2013). "Aizonai Kuzey Nekropolis 2012 Sezonu", *Aizonai I*, 2012 Yılı Kazı ve Araştırma Raporları, Ankara, 25-58.

Özüdoğru 2018

Özüdoğru, Ş. (2018). "Kibyra 2014-2016 Yılı Çalışmaları ve Sonuçları", *Phaselis*, IV, 109-146.

Papanikola-Bakirtzi 2002

Papanikola-Bakirtzi, D. (2002). *Everyday Life in Byzantium*, Atina:Hellenic Ministry of Culture.

Targaç 2003

Targaç M. İ. (2003). *Anadolu Medeniyetlerinden Kültür Yansımaları*, İzmir: Ege Üniversitesi.

Pietsch 1983

Pietsch, M. (1983). "Die römischen Eisenwerkzeuge von Saalburg, Feldberg und Zugmantel", *Saalburg Jahrbuch*, 39, 5-132.

Prêteux 2009

Prêteux, F. (2009). "Parion et son territoire a l'époque hellenistique: un exemple d'organisation de la chora sur le rivage de la Propontide", *L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges, populations et territoires*, 335-351.

Rook 2013

Rook, T. (2013). *Roman Building Techniques*, Gloucestershire: Amberley Publishing.

Sear 1982

Sear, F. (1982). *Roman Architecture*, New York: Cornell University Press.

Stewart 2010

Stewart, A. (2010). "A Tale of Seven Nudes: The Capitoline and Medici Aphrodites, Four Nymphs at Elean Herakleia, and an Aphrodite at Megalopolis" *Antichthon* 44, 12-32.

Şahin 2018

Şahin, M. (2018). "Apollonia Nekropolü Kurtarma Kazıları 2016-2017 Mezar Tipleri Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/4, 2788-2812.

Van Aken 1952

Van Aken, A. R. A. (1952). "Lateres and Latericium", *Mnemosyne*, 5/2, 139-148.

Vermeule 1981

Vermeule, C. C. (1981). *Greek and Roman Sculpture in America, California: University of California Press.*

Walpole 1817

Walpole, M. A. R. (1817). *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey: And Other Countries of the East, Cambridge: Cambridge University Press.*

Yegül 1986

Yegül, F. (1986). *The Bath-Gymnasium Complex at Sardis, Harvard: Harvard University Press.*

Yegül 2006

Yegül, F. (2006). *Antik Çağ'da Hamamlar ve Yıkanma, (Çev. E. Erten), İstanbul: Homer Kitabevi.*

Yılmaz 2012

Yılmaz, A. (2012). "Roma Hamamı" C. Başaran (Ed.), *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion 1997- 2009 Yılları Yüzey Araştırmaları, Kazı ve Restorasyon Çalışmaları, İstanbul, Ege Yayınları, 57-66.*

Yılmaz 2015

Yılmaz, A. (2015). "Roman Bath", C. Başaran (Ed.), (Çev: V. Keleş, M. D. Yılmaz), *The Flourishing City of Ancient Troad: Parion, Survey, Excavation and Restoration Works Carried Out Between 1997-2009, İstanbul, Ege Yayınları, 57-66.*

Yılmaz 2018

Yılmaz, A. (2018). "The Roman Bath of Parion", D. Katsonopoulou (Ed.) *Paros V, Paros and Its Colonies, Athens, 209-220.*

Yılmaz, A. (2022). *Parion Roma Hamamları (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.*

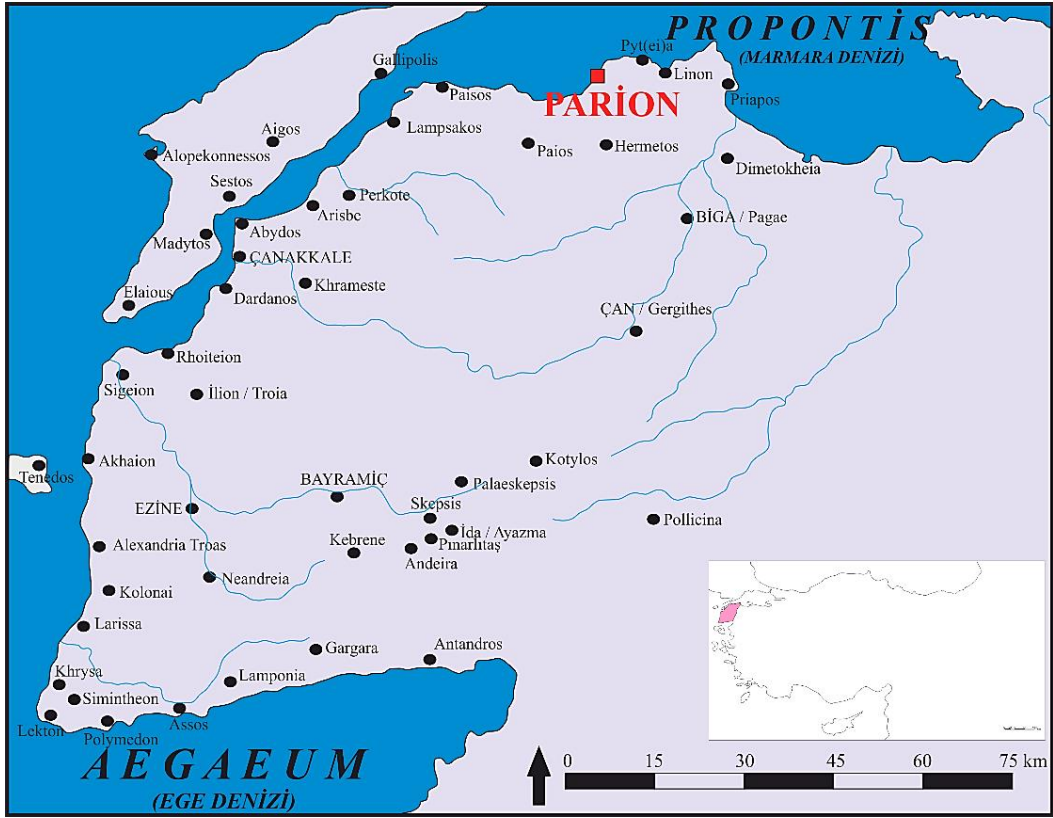
Yılmaz – Yılmaz 2023

Yılmaz, A – Yılmaz, Z. (2023). *The Roman Bath at Parion: Historical Development and The Dating By 14c of Its Reused Phase, Mediterranean Archaeology and Archaeometry Vol. 23, No 1, 77-92.*

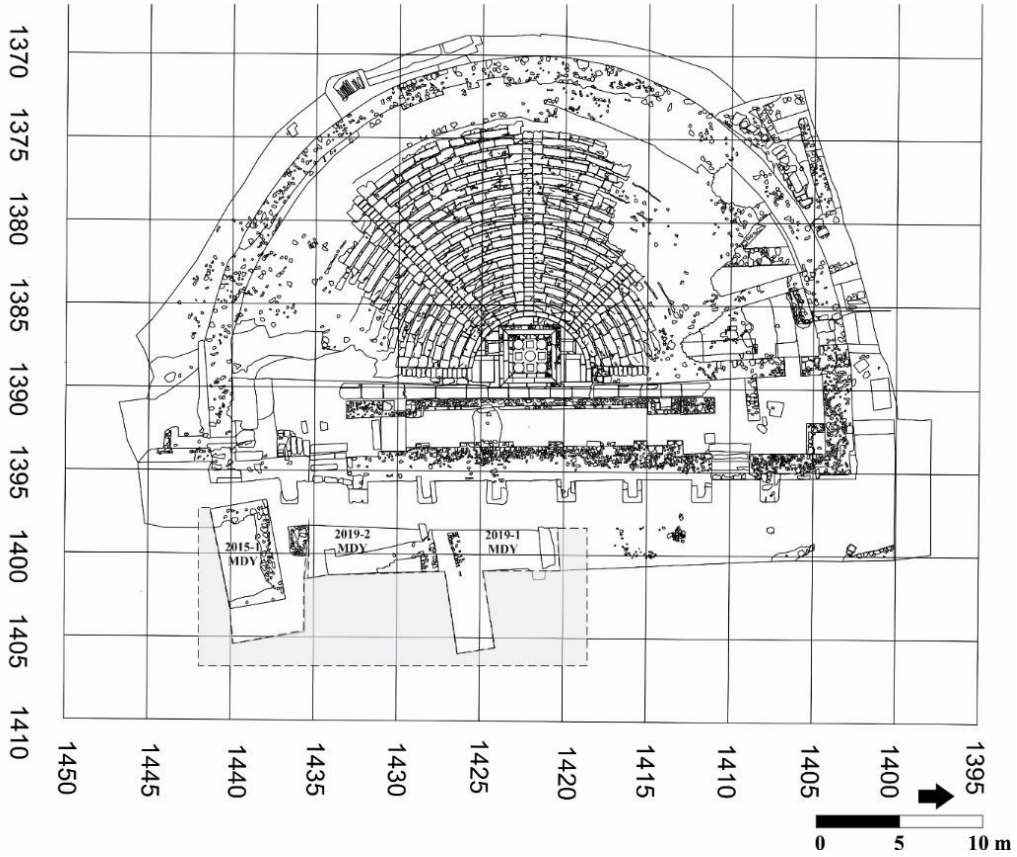
Yılmaz 2020

Yılmaz, Z. (2020). "Arkeolojik Kazılarda Taşınabilir Kültür Varlıklarının Kazı Laboratuvarında Koruma Onarımı: Parion Örneği", F. Zaif, A. Altunöz, İ. Akkutay, A. S. Söylemez, A. Polat, B. K. Güldal, K. Özdemir, Y. E. Karasu, Z. Akgüngör (Ed), *Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü, 525-543.*

FIGÜRLER

Figür 1

Figür 2

Figür 3

Figür 4

Figür 5

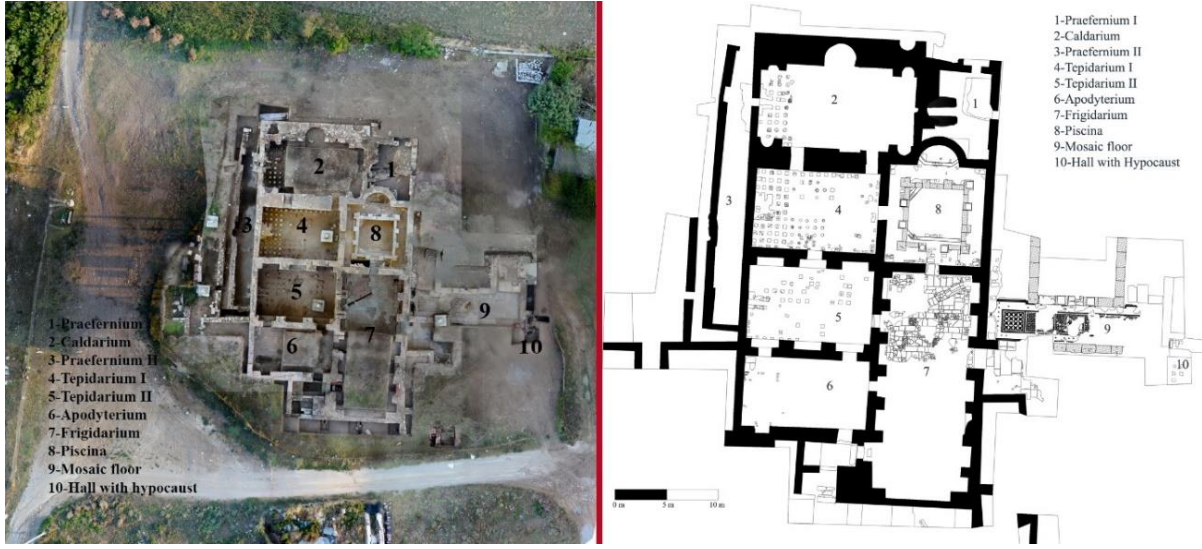
Figür 6

Figür 7

Figür 8

Figür 9

Figür 10

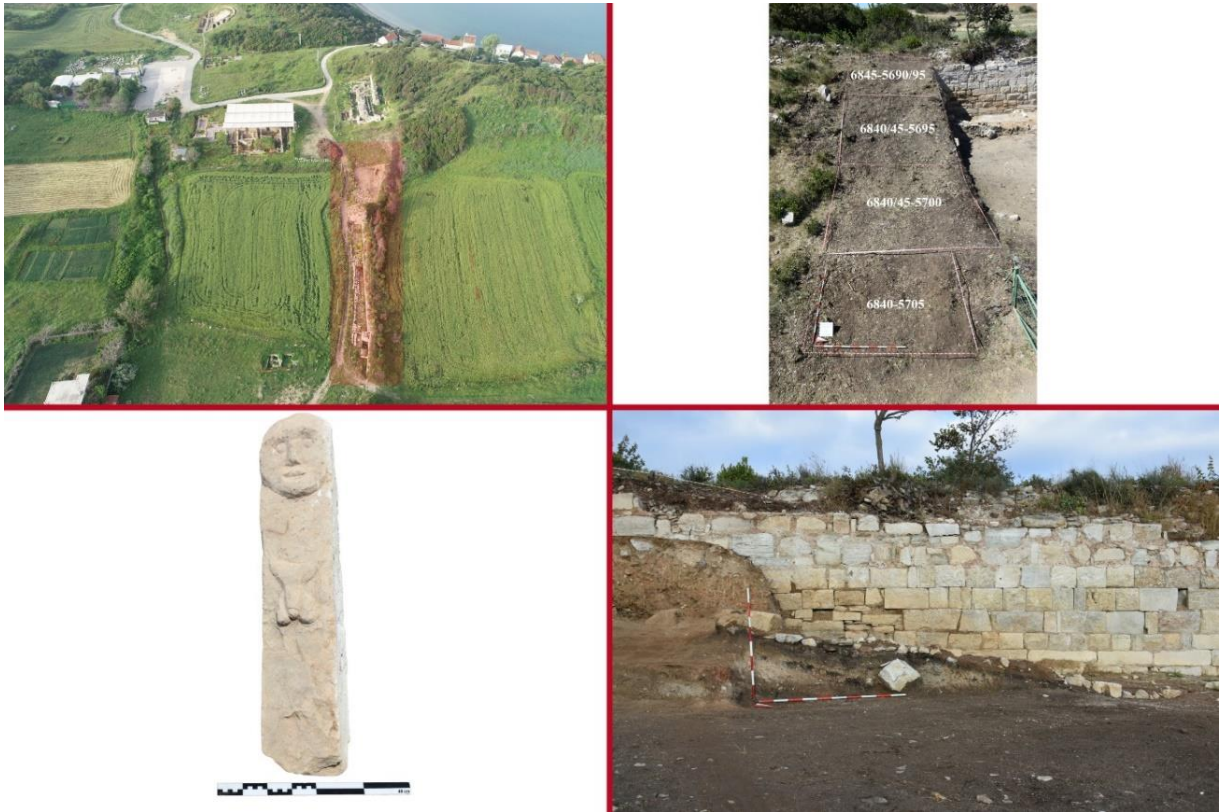
Figür 11

Figür 12

Figür 13

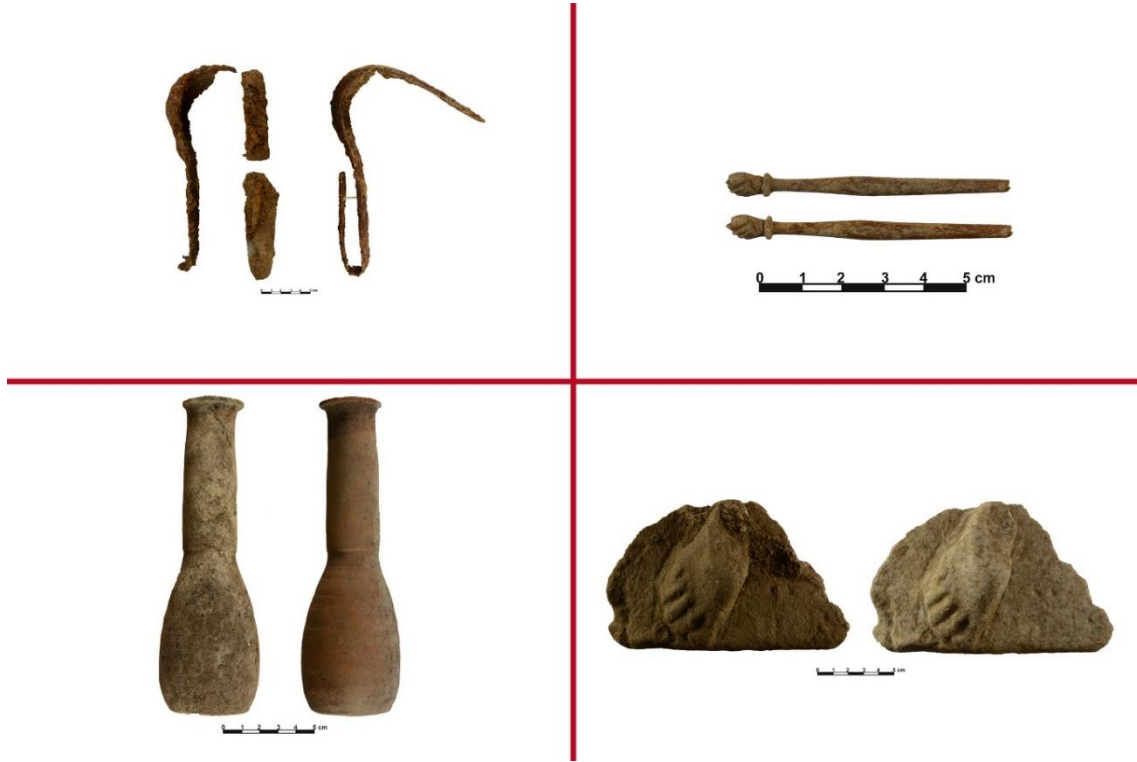
Figür 14

Figür 15

Figür 16

Figür 17

Figür 18